FIRAT NEHRI KAYA YERLEŞIMLERI ENVANTERI

OBRUK MAGARA ARAŞTIRMA GRUBU

FIRAT NEHRI KAYA YERLEŞIMLERI ENVANTERI

ÇEKÜL ÇEVRE VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİ KORUMA VE TANITMA VAKFI

omag | OBRUK MAĞARA ARAŞTIRMA GRUBU

IÇINDEKILER

Giriş
Projenin Amacı
Jeolojik Yapı
Yerleşimler
1) Kızılin – Gümüşkaya Köyleri Arası
2) Çiftekoz Köyü Güneyi
3) Savaşan Köyü
4) Halfeti Civarı
5) Halfeti Güneyi

Ek 1: HYPOGEA 2015 Roma Kongresi Sunumumuz
Ek 2: HYPOGEA 2017 Kapadokya Kongresi Sunumumuz
Ek 3: ATLAS Dergisi Eylül 2013 Sayısında Yayımlanan Yazımız

GİRİŞ

Türkiye'nin uzun ve derin mağaralarında çalışan az sayıda mağaracının bir araya geldiği OBRUK Mağara Araştırma Grubu, bu faaliyetlerinin yanısıra uzun soluklu yeraltı yapıları projeleriyle de tanınmıştır. Bu çalışmalarımızın ilki, Dr. Çiğdem Aygün yönetimindeki bir proje kapsamında 2008-2009 yıllarında Ayasofya ve Topkapı Sarayı yeraltı yapılarının araştırılması, ölçülüp haritalanması projesidir. Büyük tarihsel öneme sahip bu yapıların, uzman mağaracılar tarafından yapıya hiçbir zarar vermeksizin ve yer yer dikey mağaracılık teknikleri de kullanılarak araştırılması açısından bu çalışma önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu proje kapsamında Istanbul'un "Tarihi Yarımada" olarak bilinen bölgesinde 32 sarnıç ölçülüp haritalanmış ve, çoğu Ayasofya altında, toplam uzunluğu 2.000 m'ye ulaşan tünel ve kanal keşfedilip araştırılmıştır.

Bu proje ve ardından, Mart 2009 tarihinde Hasankeyf yeraltı yapılarında sürdürdüğümüz diğer bir çalışma iki ayrı kongrede tebliğ olarak sunulmuş ve ATLAS Dergisi'nin farklı sayılarında yayımlanmıştır.

Ekim 2011 tarihinde ÇEKÜL Vakfı Gaziantep Koordinatörü Zafer Okuducu ile yapılan görüşme sonucu kendisine Gaziantep'in yeraltı yapılarının araştırılması için bir proje taslağı sunulmuş, projenin onaylanması sonucu Ocak 2012 tarihinde Gaziantep'te yeraltı yapılarının araştırılması, envanterlenmesi ve haritalanması projesine başlanılmıştır. Yaklaşık bir yıl süren ön çalışma sırasında Gaziantep şehrinin içinde ve yakın civarında 46 yeraltı yapısı araştırılmıştır. Bu çalışma sırasında 90.000 m^2 yüzölçümüne sahip Asri Mezarlık Mağaraları gibi çok önemli yeraltı yapılarının yanısıra, Gaziantep için tarihsel değeri büyük olan su kanalları ve kastel denilen yeraltı su kullanım mekanları detaylı bir şekilde araştırılmış ve envanterlenmiştir. Tüm bu yeraltı yapılarının korunması ve restorasyonu ile ilgili çalışmalara desteğimiz halen de sürmektedir. Gaziantep'in livas ve kastellerinin geçen yıl UNESCO Dünya Mirası aday listeye kabul edilmesi bizler için bir gurur kaynağı olmuştur.

Bu çalışmalar devam ederken Nevşehir Müze Müdürlüğü'nün talebi üzerinde bu bölgede bulunan Derinkuyu, Mazıköy, Mazıköy 2, Tatlarin ve Aziz Mercurius yeraltı şehirleri ölçülüp haritalanmıştır.

27-29 Aralık 2013 tarihinde Kayseri şehri ve civarında yapılan ön araştırmanın ardından, ÇEKÜL Vakfı Kayseri Koordinatörü Prof. Osman Özsoy ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi ile yapılan görüşmeler sonucunda bölgenin yeraltı

yapılarının araştırılması, ölçülüp haritalanması ve envanterlenmesine yönelik protokol Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından Ocak 2014 tarihinde imzalandı.

Beş yıldır sürmekte olan "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi" bugün geldiği noktada; ilk defa tarafımızdan araştırılıp ölçülen ve haritalanıp raporlanan 6 kaya yerleşimi, 35 yeraltı şehri, 45 kaya kilisesi, 3 yeraltı su yapısı ve 10 maden ocağı ile, değil Türkiye'nin, dünyanın en büyük yeraltı yapıları araştırma projelerinden birisi olarak saygın bir yere sahiptir. 'Kaya Yerleşimi' ile kasdedilen kompleksin tüm yapıları kayalara oyulmuş bir köy olduğu ve bahsi geçen altı kaya yerleşiminden sadece birisi olan Koramaz Vadisi'nin yüzlerce farklı yapı içerdiği göz önüne alınırsa bu çalışmanın büyüklüğü daha da iyi anlaşılacaktır. Kayseri - Koramaz Vadisi'nin de UNESCO Dünya Mirası'na kabulü için başvuru yapılmıştır.

Yapay mağaralarla ilgili tüm bu çalışmalarımız birçok ulusal ve uluslarası kongrede tebliğ olarak sunulmuş ve farklı dergilerde yayımlanmıştır.

Urfa batısında, Halfeti'den Gümüşkaya Köyü'ne dek Fırat Nehri kenarında yer alan kaya yerleşimlerinin envanterlenmesi projesi sırasında bu bölgede yer alan tüm kaya yerleşimleri tek tek araştırılmakta, ölçülmekte ve haritalanıp envanterlenmektedir. Bölgeye daha önce yaptığımız iki ön araştırma gezisinde Fırat Nehri sahilinde yer alan bu kaya yapılarının bir kısmını tespit edilmiş ve bazıları ölçülerek haritalanmıştır. Haziran 2015 tarihinde yaptığımız üçüncü çalışmada ise nehrin kuzeyinde ve güneyinde yer alan diğer birçok yerleşim daha haritalanmıştır. Ölçülen ve haritalanan bu yapılar arasında geçmişi neredeyse bin yıla uzanan kilise ve manastırlar mevcuttur.

Bu çalışmanın; raporda bahsi geçen tüm bu tarihsel değere sahip yapılar içinde henüz tescil edilmemişlerin de tescil edilmesi, daha ciddi bir şekilde korunması, önemli yapılara farklı kullanım amaçları sağlanarak değerlendirilmesi ve bu şekilde gelecek kuşaklara kazandırılması için bir başlangıç olmasını diliyoruz.

PROJENİN AMACI

Bu projenin amacı; Fırat Nehri duvarlarında bulunan ve bu bölgenin tarihsel geçmişi ve kültürü için son derece önemli olan, öte yandan, kaçak kazılarla veya artarak devam eden inşaatlarla hızla yok edilen eski kaya yerleşimlerinin daha fazla gecikmeden araştırılması, belgelenmesi, haritalanması ve kapsamlı bir envanterinin hazırlanmasıdır.

Bu yapılar ne yazık ki bugüne dek kapsamlı bir şekilde araştırılmamış ve envanterlenmemiştir. Bir kısmı kaya kilisesi olan ve aralarında 3 – 4 katlı kompleksler de bulunan bu yapılar Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman'ın çağlar öncesine uzanan tarihi mirasının önemli bir parçasıdır.

2000 yılında inşa edilen Birecik Barajı, kuzeye doğru Fırat Nehri'nin su seviyesini yaklaşık 20 m kadar yükseltmiş ve birçok köyü su altında bırakmıştır. Üç farklı ilin; Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman'ın sınırları içinde yer alan ve Birecik'ten Gümüşkaya Köyü'ne dek, yaklaşık 38 km lik bir mesafede onlarca köyün yanısıra, sayısız antik yerleşimi de yok eden bu baraj gölü birçok kaya yerleşimini de su altında bırakmıştır.

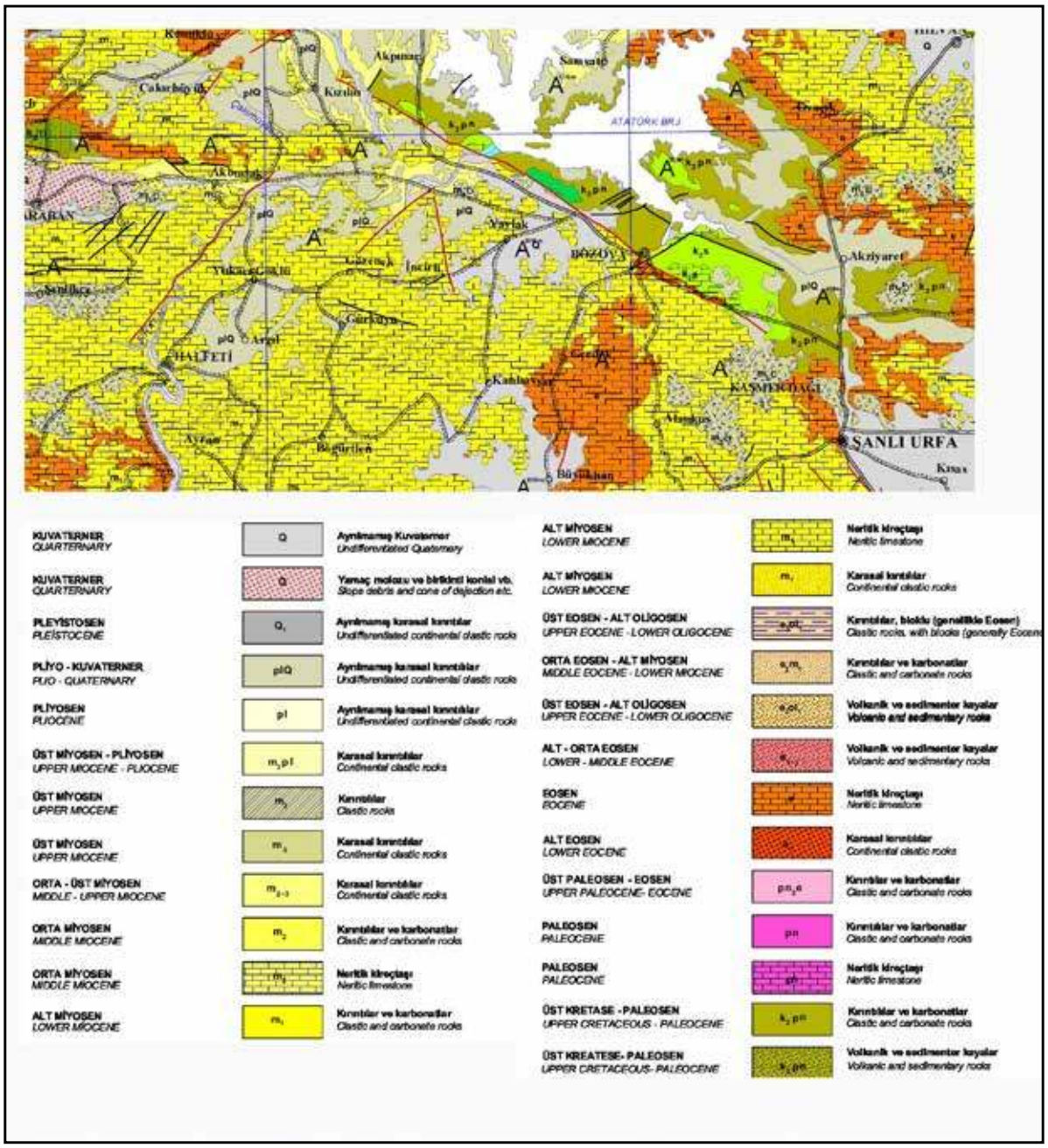
OBRUK Mağara Araştırma Grubu olarak, ÇEKÜL Vakfı ile birlikte ve Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman valiliklerinin de desteğiyle bu antik kaya yerleşimlerinin tespiti ve envanterlenmesi amacıyla yıllar önce başlattığımız uzun soluklu bu proje kapsamında yapılacak çalışma; Halfeti'den kuzeye, Atatürk Barajı'na dek Fırat Nehri duvarlarında yer alan tüm kaya yerleşimlerinin GPS ile koordinantlarının belirlenmesi sureti ile haritaya işaretlenmesini ve fotoğraflanmasını, envanterlenmesini ve tüm önemli yapıların haritalanmasını içermektedir.

Halfeti; üst fotoğraf 1992, alt fotoğraf 2008

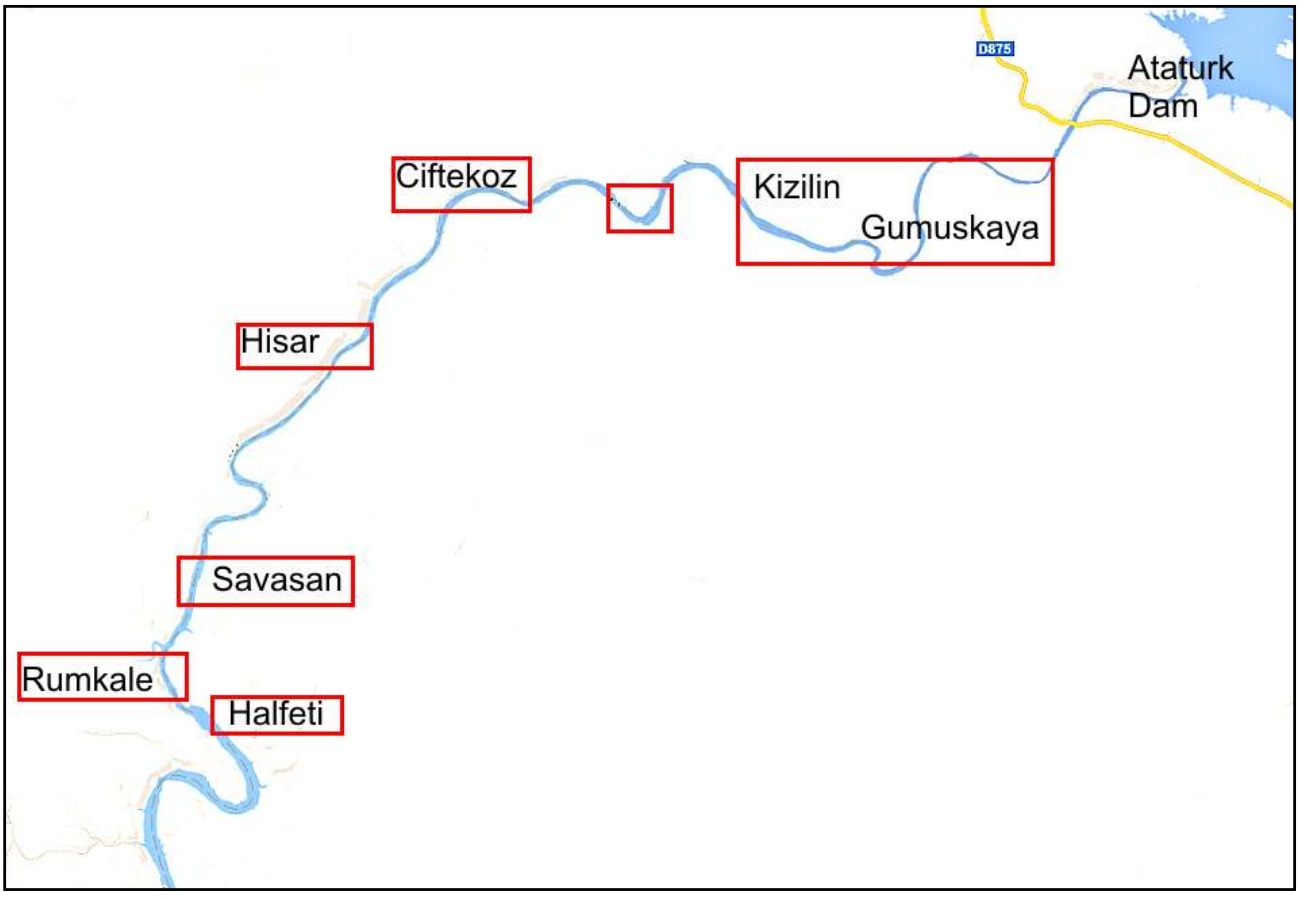
JEOLOJİK YAPI

Fırat Nehri, aşağıdaki haritadan da anlaşılabileceği gibi, Atatürk Barajı'ndan Birecik'e kadar tümüyle kireçtaşı içinde akmaktadır. Midyat Formasyonu olarak da bilinen, bölgede çok geniş bir alana yayılmış ve yatay tabakalanmış bu neritik kireçtaşı silsilesi genellikle Alt Miyosen yaştadır. Yer yer kırıklı ve neritik özelliğe sahip bu kayaçın kazılması ve işlenmesi nispeten kolaydır.

Bölgenin jeolojik haritası

YERLEŞİMLER

Bölgedeki kaya yerleşimleri

1) Kızılin – Gümüşkaya Köyleri Arası:

Kızılin ile Gümüşkaya köyleri arasında kalan yaklaşık 1,5 km uzunluğundaki kısmın en yoğun kaya yerleşimine sahip bölge olduğu düşünülerek 14-18 Mart 2013 tarihlerinde yapılan ilk araştırmaya buradan başlandı. Bu iki köy arasında, tümü GPS ile işaretlenen toplam 30 farklı noktada kaya yerleşimleri tespit edildi. Bu noktaların bazılarında tekil yerleşimler olmasına karşın, diğer bazı noktalarda onlarca yerleşim birden mevcuttu. Üç farklı noktada çok katlı kaya kilisesi tespit edildi ve haritalandı.

Yapılan dalışlar sonucunda su altında önemli herhangi bir kaya yapısı tespit edilmedi. Özellikle dikkat çekici olan ve haritada F 20 kodu ile gösterilen, eyvan benzeri yapıya yapılan dalışlar su altında herhangi bir oda olmadığını gösterdi. Buna karşılık, haritada F 11 ve F 21 kod ile gösterilen yapıların ve Fırat'a kavuşan Göksu Nehri üzerindeki EK 3 kodlu yapının çok katlı kilise/manastır oldukları tespit edildi.

Fırat Nehri'nin güney sahilinde yer alan F 11 kodlu yapı bu bölgenin en önemli kaya kompleksi. Beş katta onlarca odaya sahip bu yapı en üst katta büyük bir kilise, diğer katlarda ise birçok oda ve toplu kullanım mekanları içeriyor. Fırat Nehri'nin kuzey sahilinde yer alan ve Adıyaman il sınırları içinde yer alan F 21 kodlu diğer yapı ise, F 11 kadar büyük olmasa da üç farklı kata yayılmış bir diğer kilise kompleksi. İlk katı baraj gölü dolayısıyla kısmi olarak su altında olan bu yapıda çok ilginç graffitiler keşfedildi.

Fırat'a kavuşan Göksu Nehri üzerindeki EK 3 kodlu kaya yapısı kompleksi ise yanyana kazılmış onlarca yapıdan oluşmakta. Bazıları büyük olasılıkla Roma mezar yapıları olan bu eski kaya yerleşimleri doğudan batıya uzanan bir hat üzerinde, kayalık bir yamaca sıralanmış durumdalar.

Göksu Nehri, Fırat Nehri'nin bu kısmı ile mukayese edilmesi mümkün olmayacak derecede canlı bir yaban hayatı ve doğal güzellik barındırıyor. Fırat'ın başka hiçbir yerinde göremediğimiz Fırat Kaplumbağası'na Göksu'da rastladık. Nehrin yamaçlarında ise tilkiler ve tavşanlar gözledik. Antik köy yerleşimine örnek teşkil etmesi açısından Adıyaman'a bağlı Kızılin sahilinde, haritada F 22 kod ile gösterilen kaya yapı sisteminin ufak bir kısmı da haritalandı. Kızılin Köyü'nün Fırat sahilinde bu, tek odalı kaya yapılarından 18 adet mevcut.

Kızılin ile Gümüşkaya köyleri arasında Fırat Nehri duvarlarında yer alan kaya yerleşimleri

Killik'ten Fırat'ı geçiş

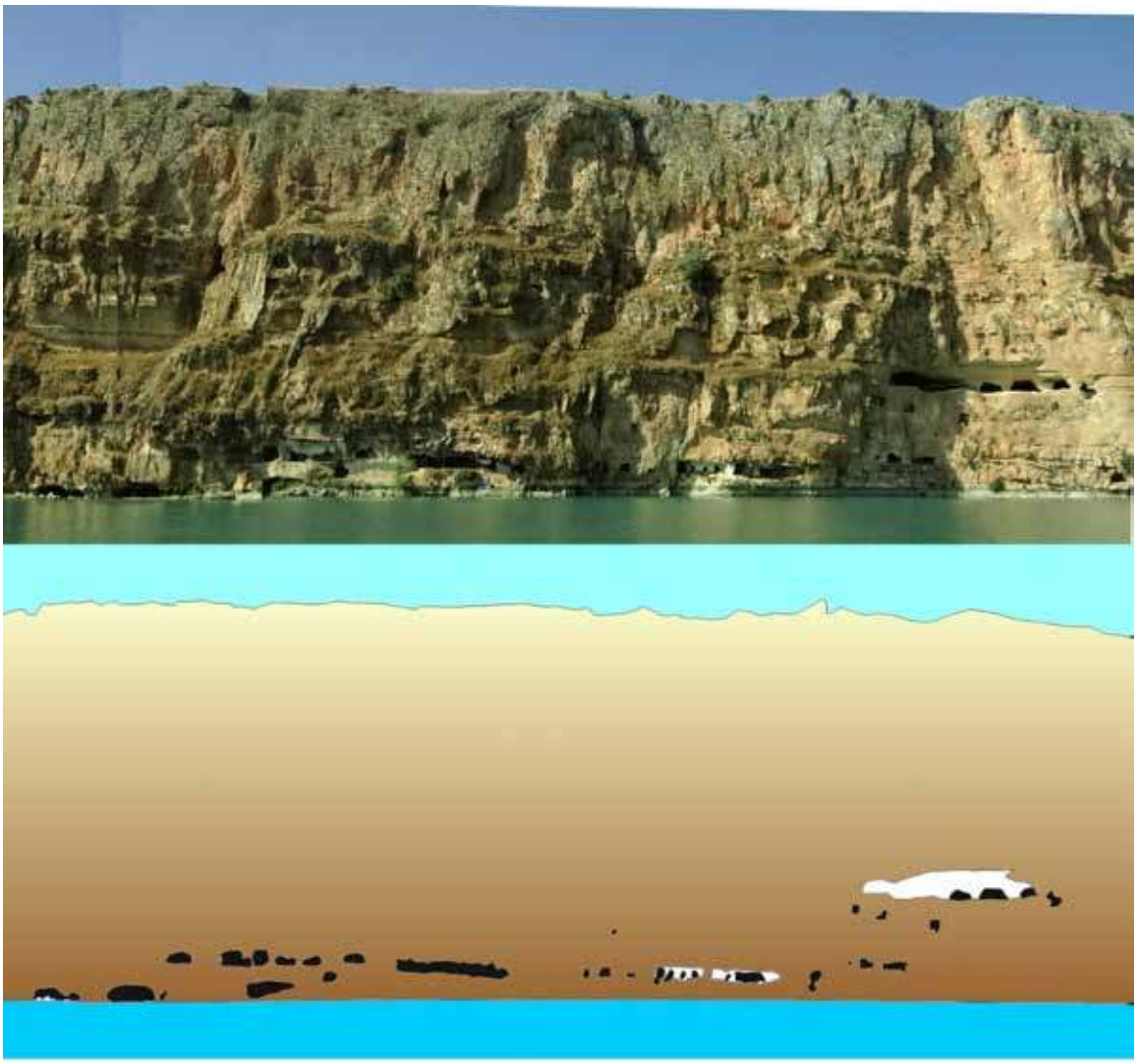
F 20 kodlu yapıya dalış

F 21 kodlu yapı

F 13 kodlu yapı

F 11 kodlu manastır panoraması ve çizimi

KIZILIN MONASTRY

Level 0

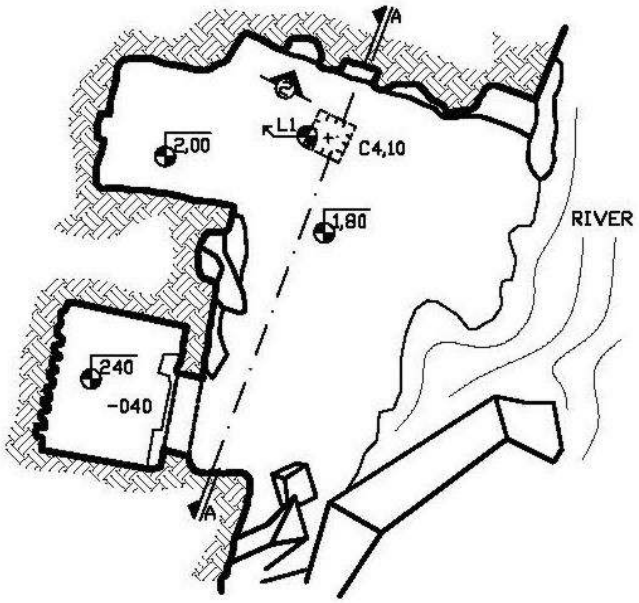
Kızılin, Adıyaman

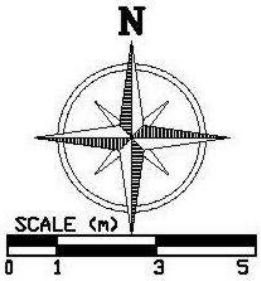
DATE: 10.06.2015

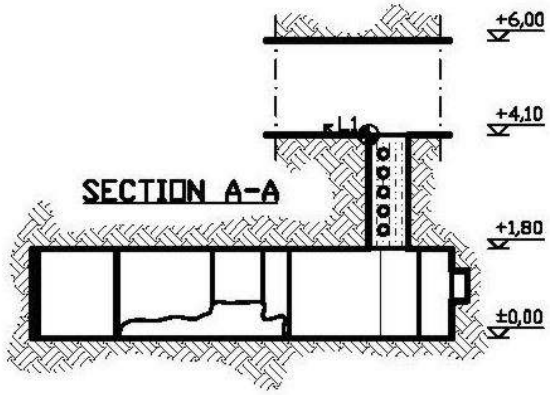
CAVE:

GPS:

AREA: 60m2

E.0 CONECTION POINT

2,00 ELEVATION +2,00

2,40 ROOF HEIGHT

Ø0,80 / 2,20 DIAMETER/DEPTH

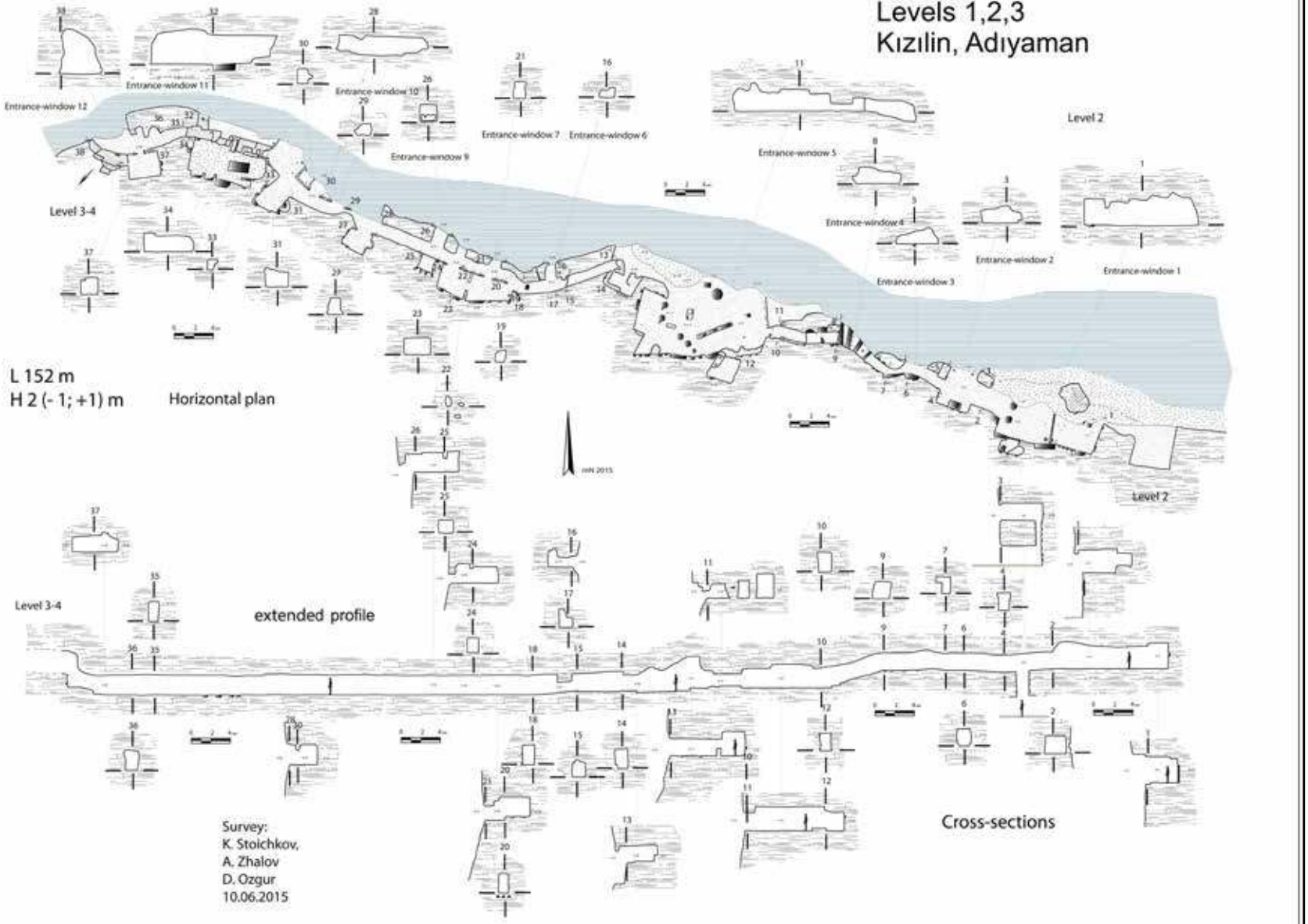
A — SECTION — A

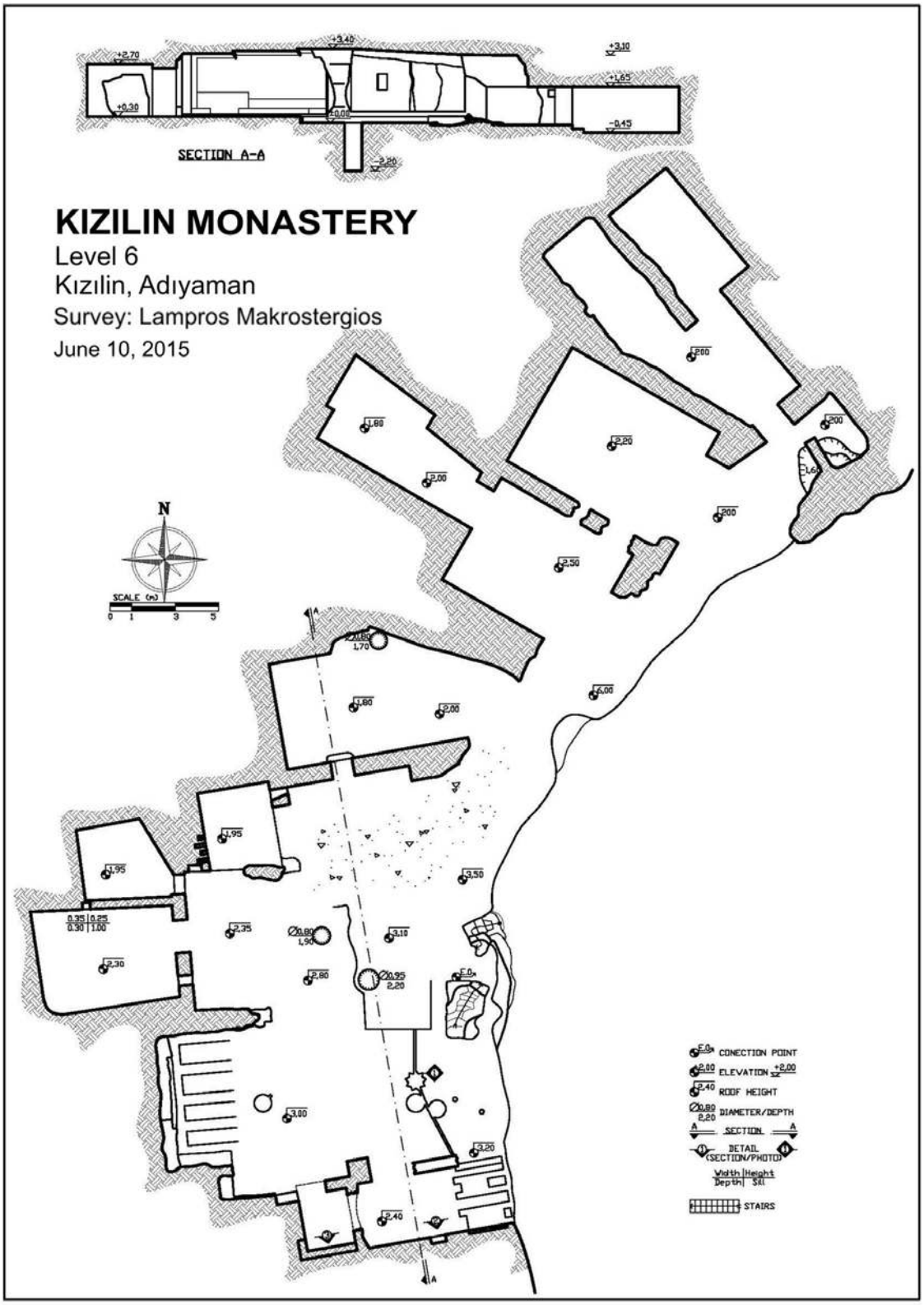
① DETAIL (SECTION/PHOTO) ①

KIZILIN MONASTERY

Levels 1,2,3

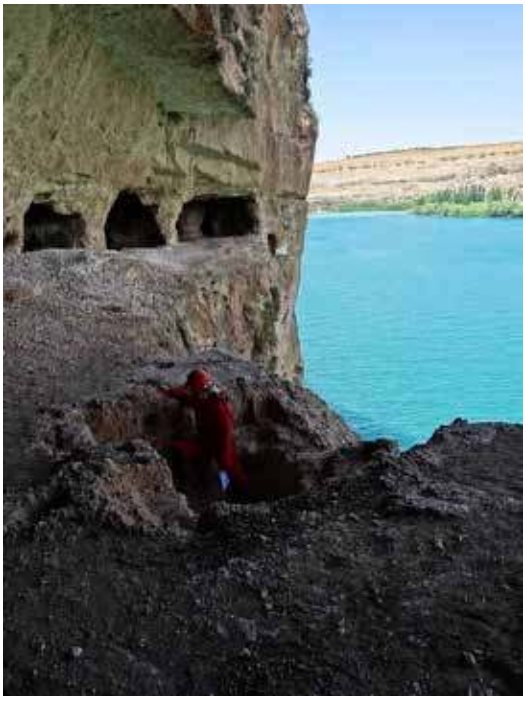
Kızılin, Adıyaman

SECTION A-A
KIZILIN MONASTERY
Level 6
Kızılin, Adıyaman
Survey: Lampros Makrostergios
June 10, 2015
N
SCALE (m)
0 1 3 5
CONECTION POINT
ELEVATION
ROOF HEIGHT
DIAMETER/DEPTH
SECTION
DETAIL (SECTION/PHOTO)
Width | Height
Depth | Sill
STAIRS

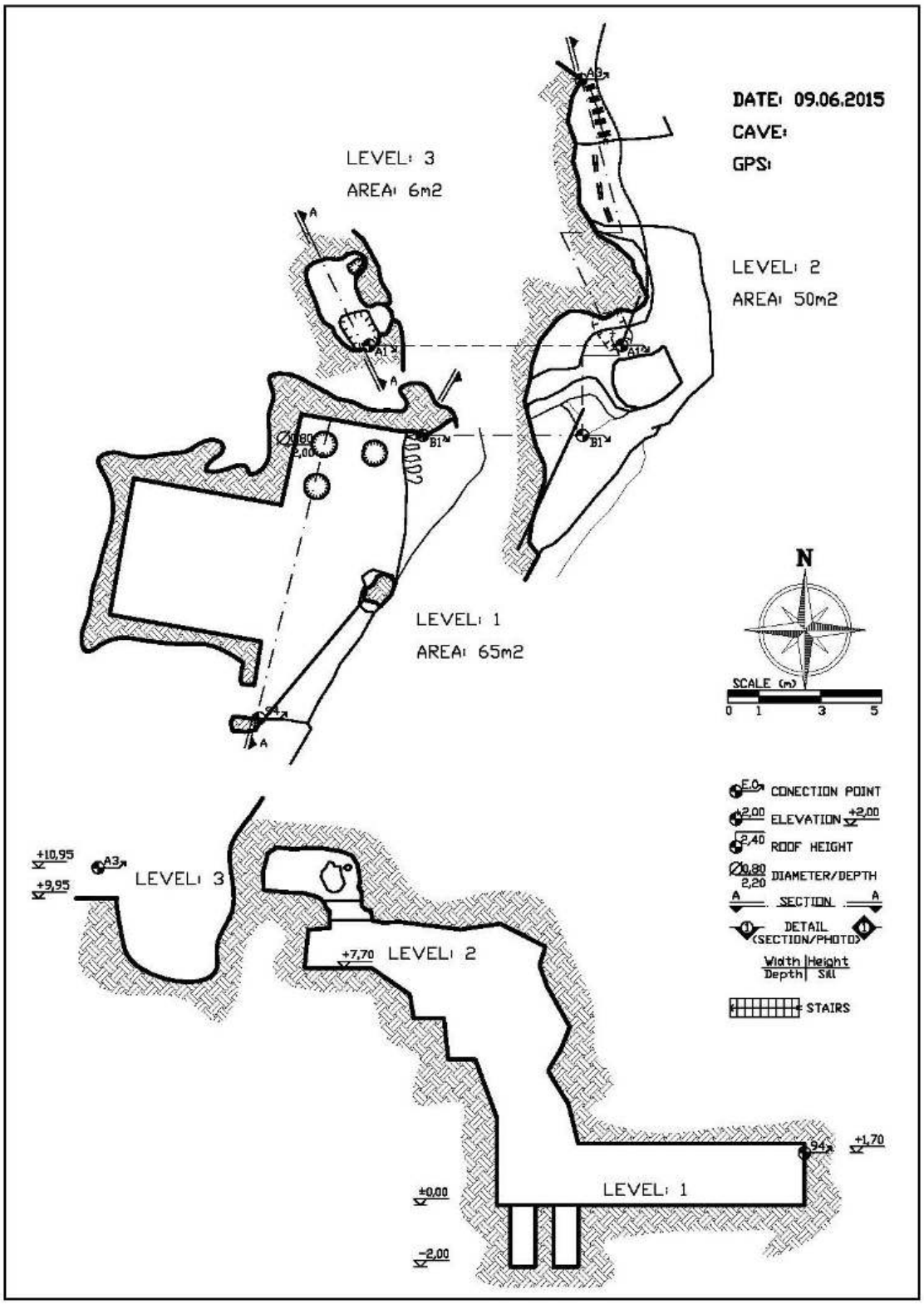

F 11 kodlu manastırın fotoları

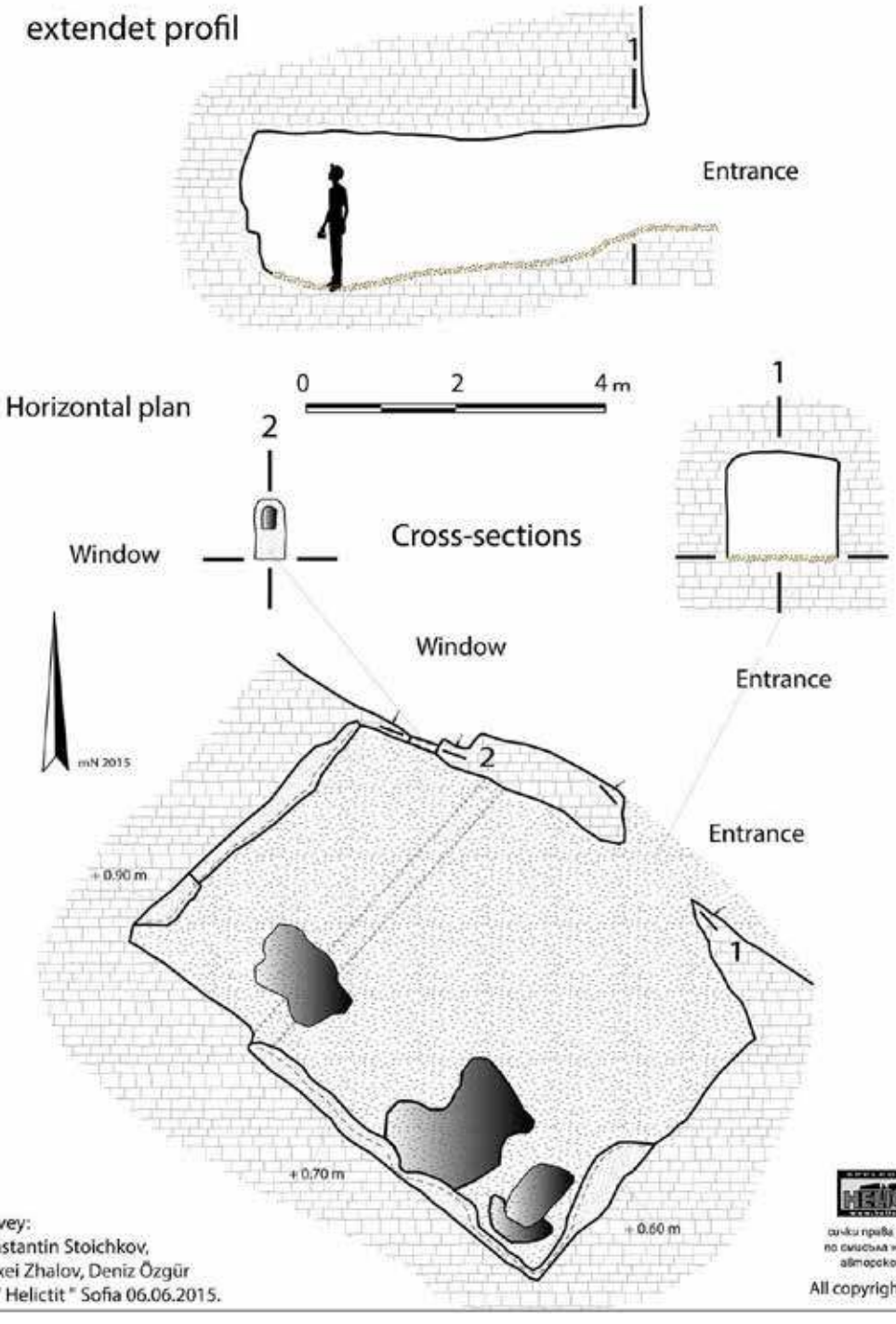
Göksu Vadisi'ndeki Roma kaya mezarlarının planları

L 5 m
H - 0.80 m

Cave complex Gök su № 4

Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

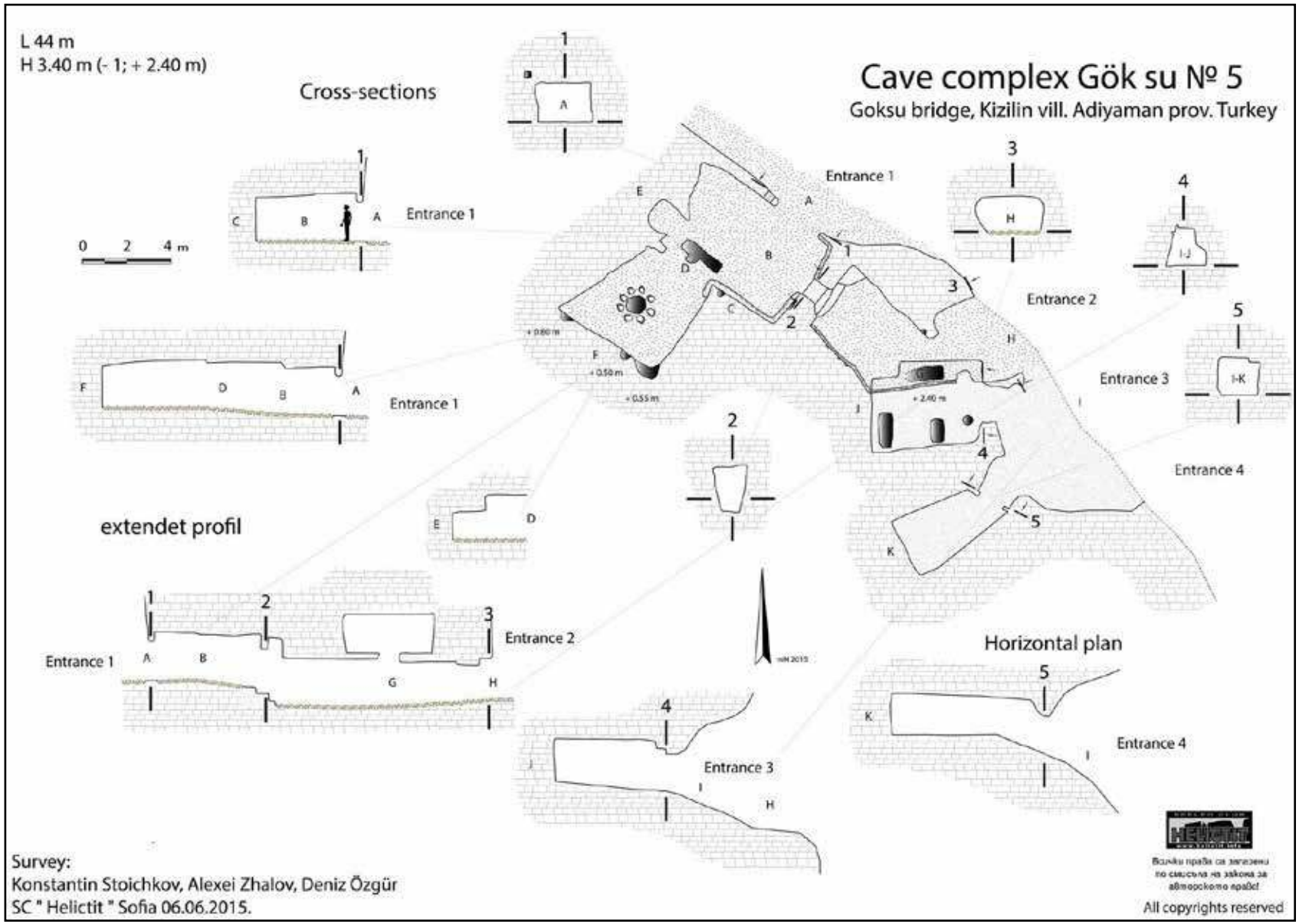

Survey:
Konstantin Stoichkov,
Alexei Zhalov, Deniz Özgür
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.

HELICTIT

всички права са запазени
по смисъла на закона за
авторското право

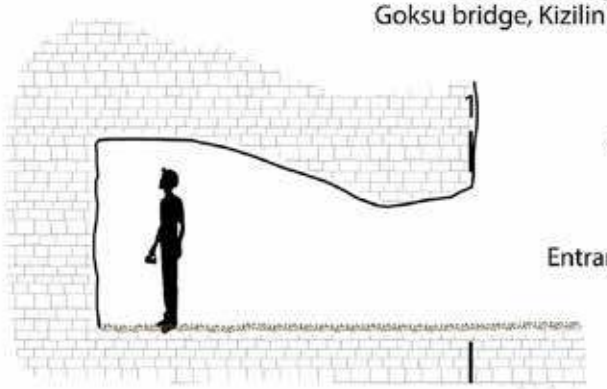
All copyrights reserved

L 44 m
H 3.40 m (- 1; + 2.40 m)
Cross-sections
Cave complex Gök su № 5
Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey
Entrance 1
Entrance 2
Entrance 3
Entrance 4
0 2 4 m
extendet profil
Horizontal plan
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov, Deniz Özgür
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.
Всички права са запазени по смисъла на закона за авторското право
All copyrights reserved

L 4 m

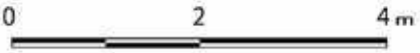
Cave complex Gök su № 6

Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

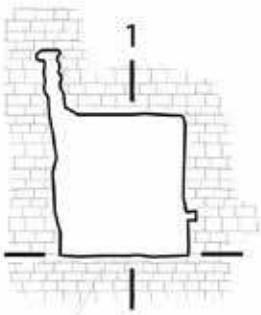

extendet profil

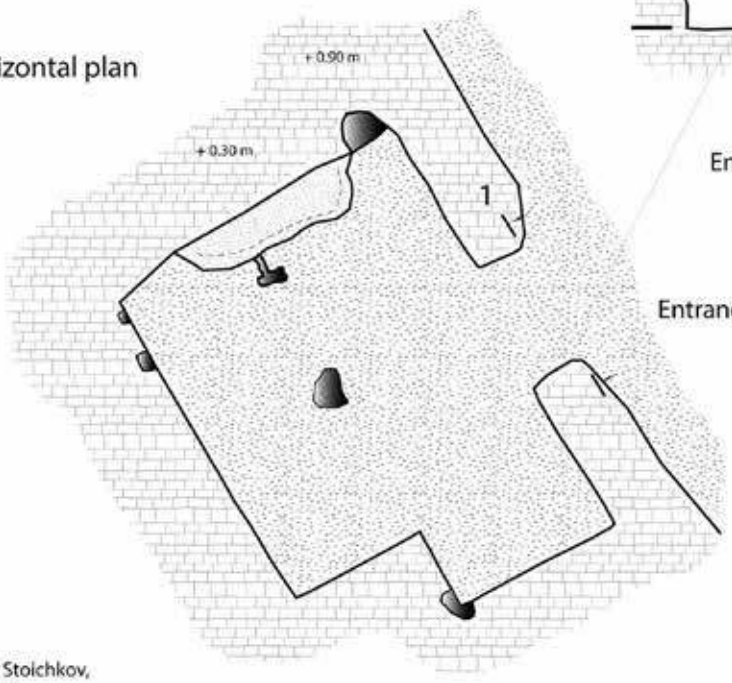
Entrance

Cross-sections

Horizontal plan

Entrance

Entrance

Survey:
Konstantin Stoichkov,
Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.

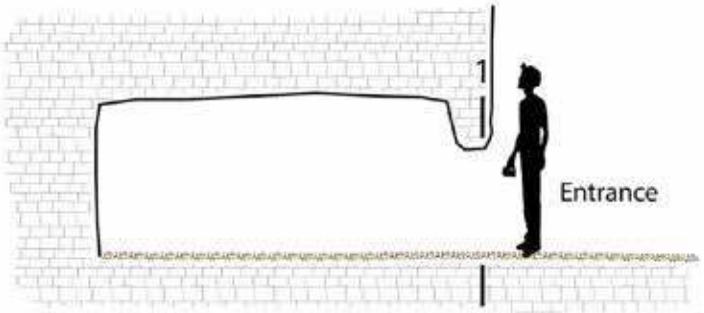
All copyrights reserved

L 3.30 m

Cave complex Gök su № 7

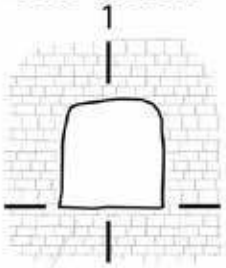
Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

extendet profil

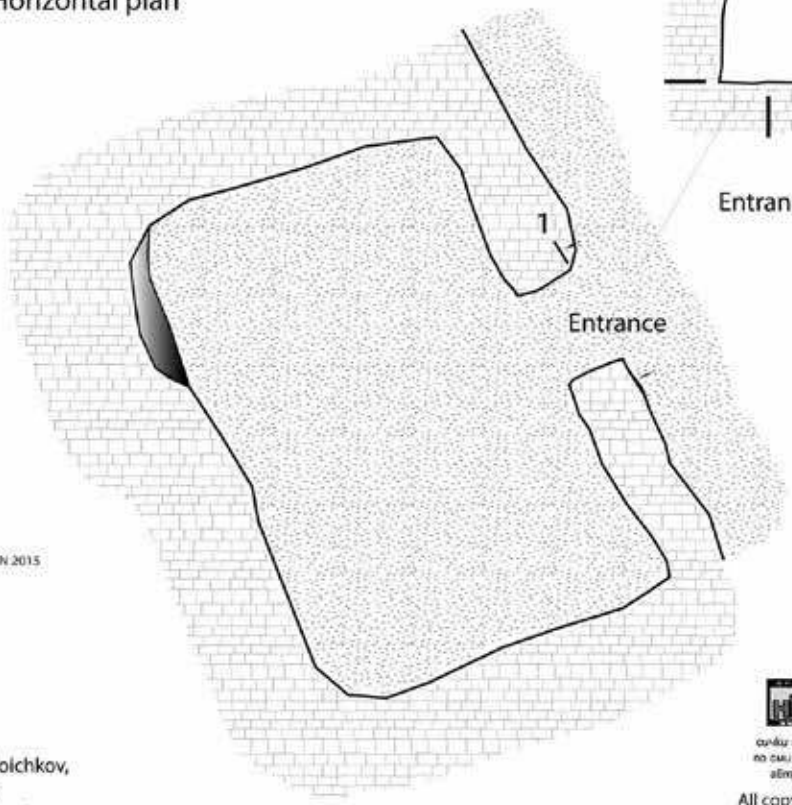

Cross-sections

Horizontal plan

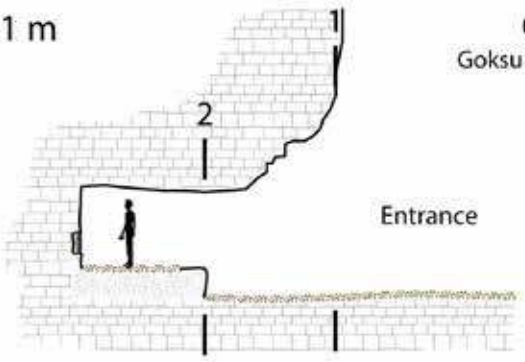
Survey:
Konstantin Stoichkov,
Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.

All copyrights reserved

L 5.70 m
H + 1 m

Cave complex Gök su № 8

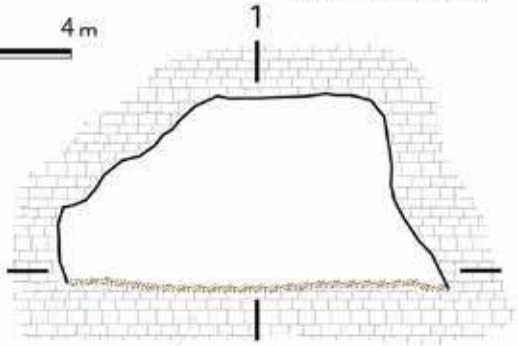
Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

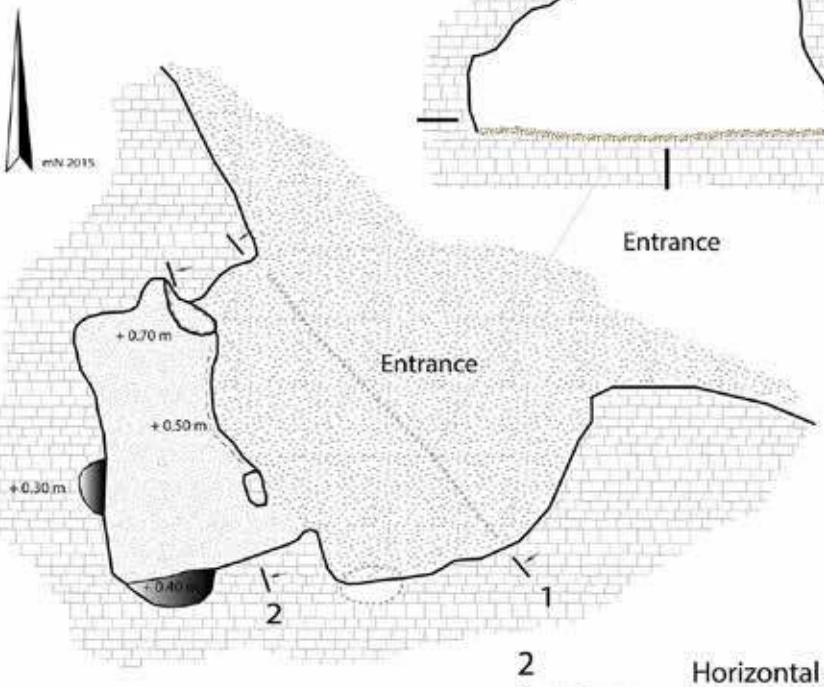

Cross-sections

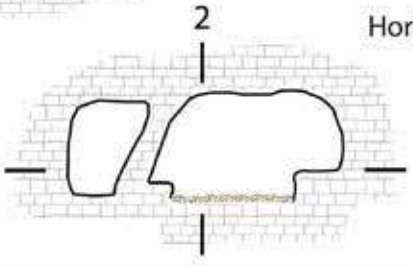
0 2 4 m

extendet profil

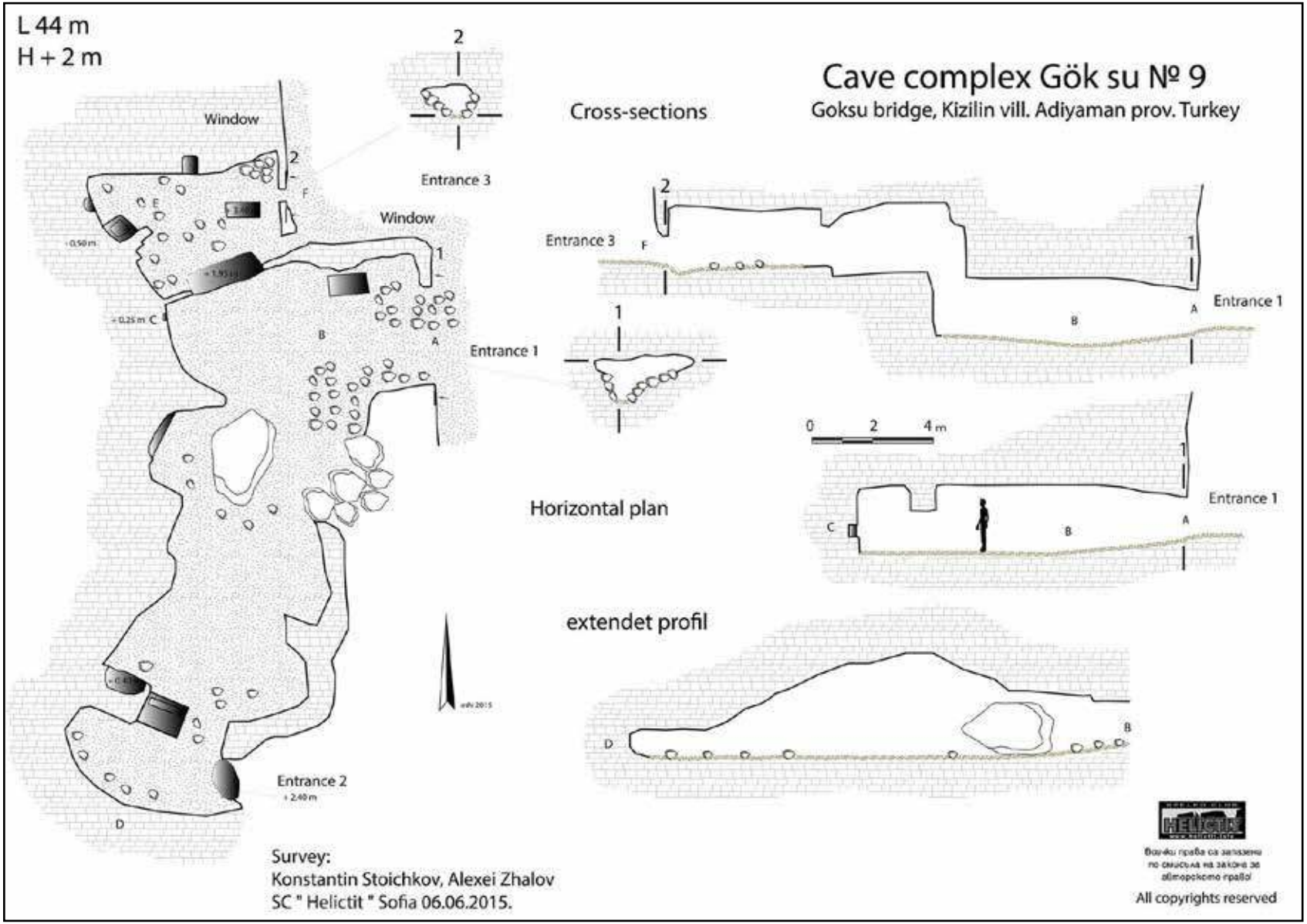

Horizontal plan

Survey:
Konstantin Stoichkov,
Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.

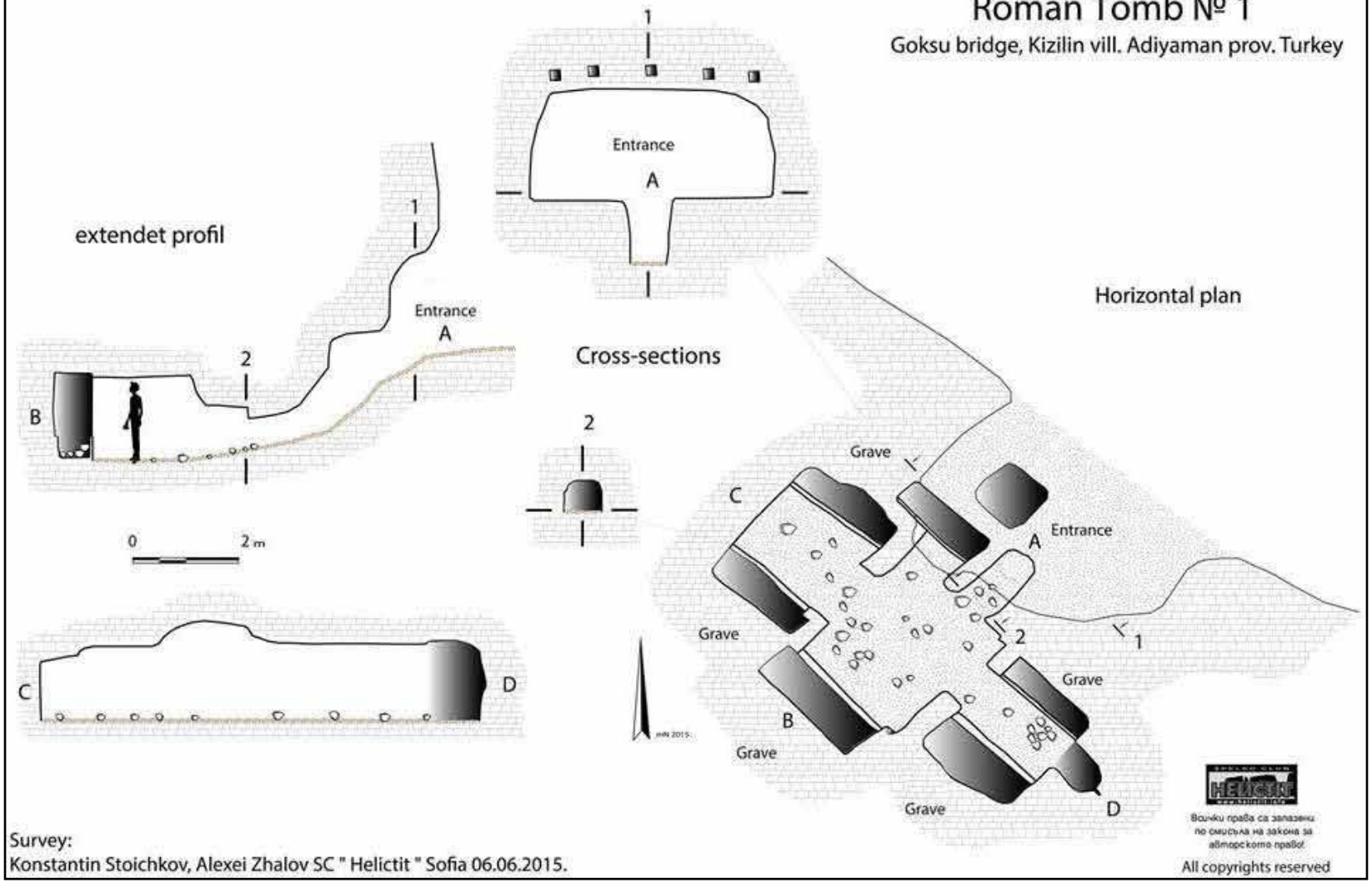
HELICTIT
всички права са запазени
по смисъла на закона за
авторското право
All copyrights reserved

L 44 m
H + 2 m
Cave complex Gök su № 9
Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey
Cross-sections
Horizontal plan
extendet profil
Window
Window
Entrance 3
Entrance 1
Entrance 2
Entrance 3
Entrance 1
Entrance 1
0 2 4 m
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.
HELICTIT
All copyrights reserved

L 19 m
H - 1.90 m

Roman Tomb № 1

Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov SC " Helictit " Sofia 06.06.2015.

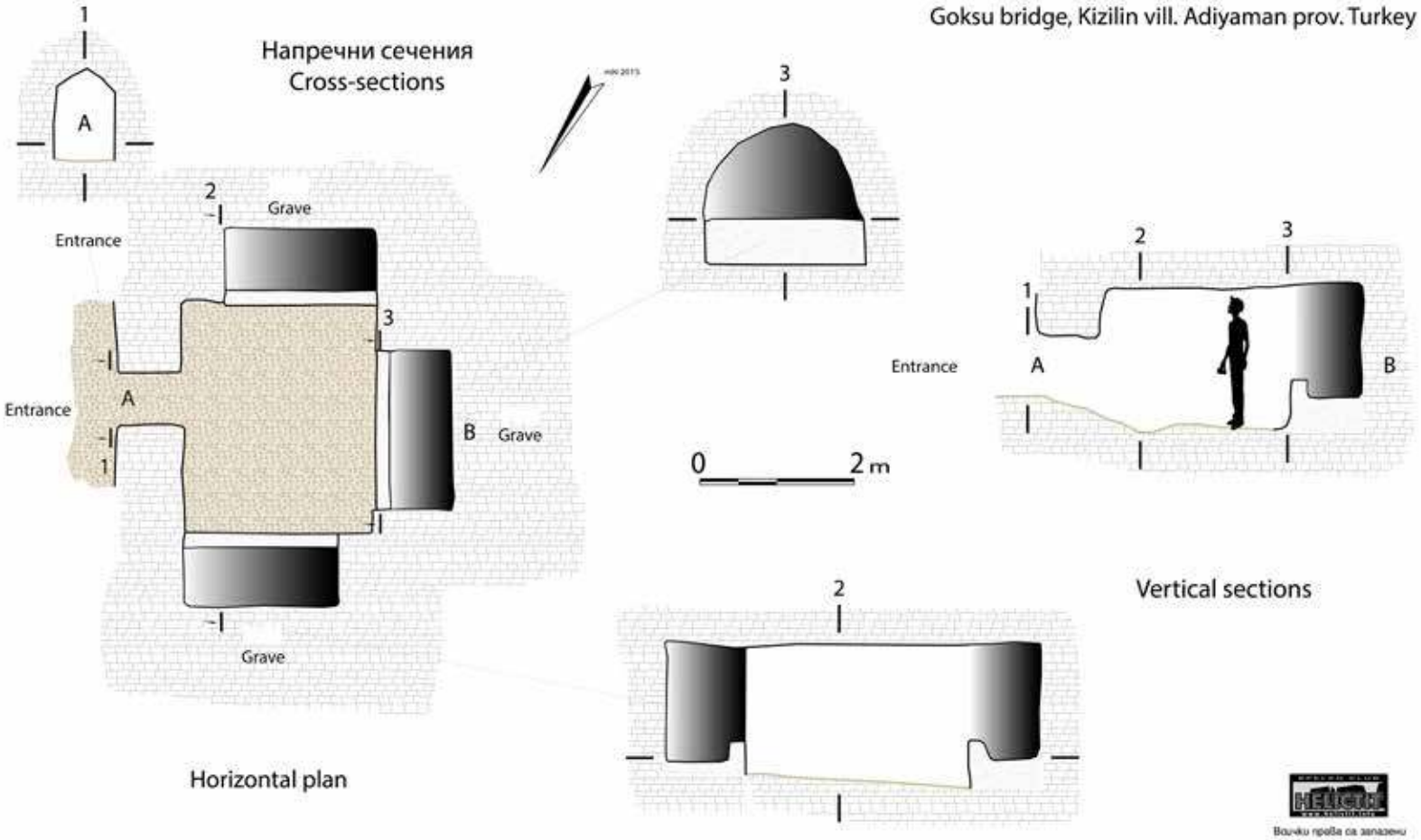
Всички права са запазени по смисъла на закона за авторското право!
All copyrights reserved

L 6 m
H - 0.50 m

Roman Tomb № 2

Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

Напречни сечения
Cross-sections

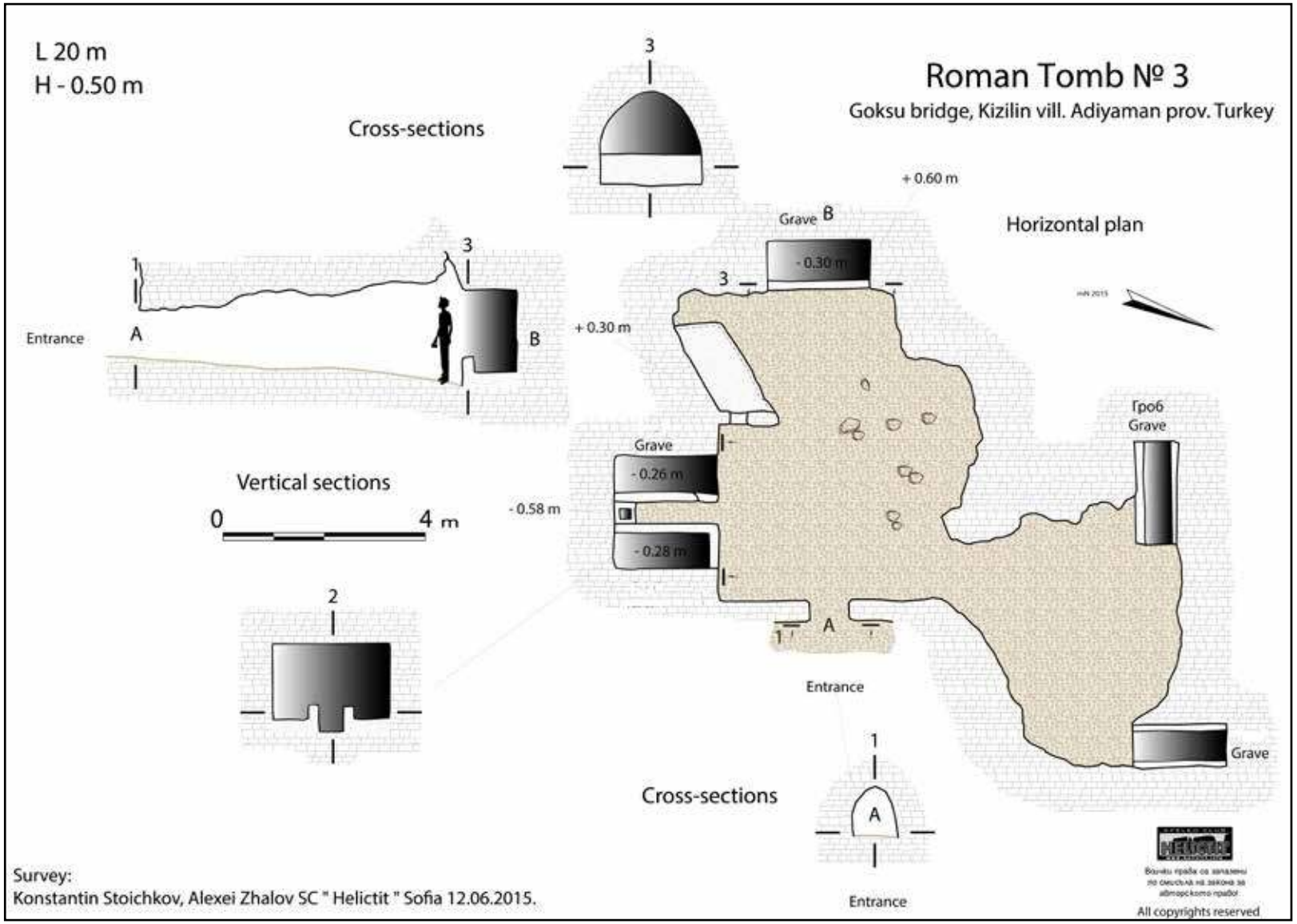

Horizontal plan

Vertical sections

Всички права са запазени
по смисъла на закона за
авторското право
All copyrights reserved

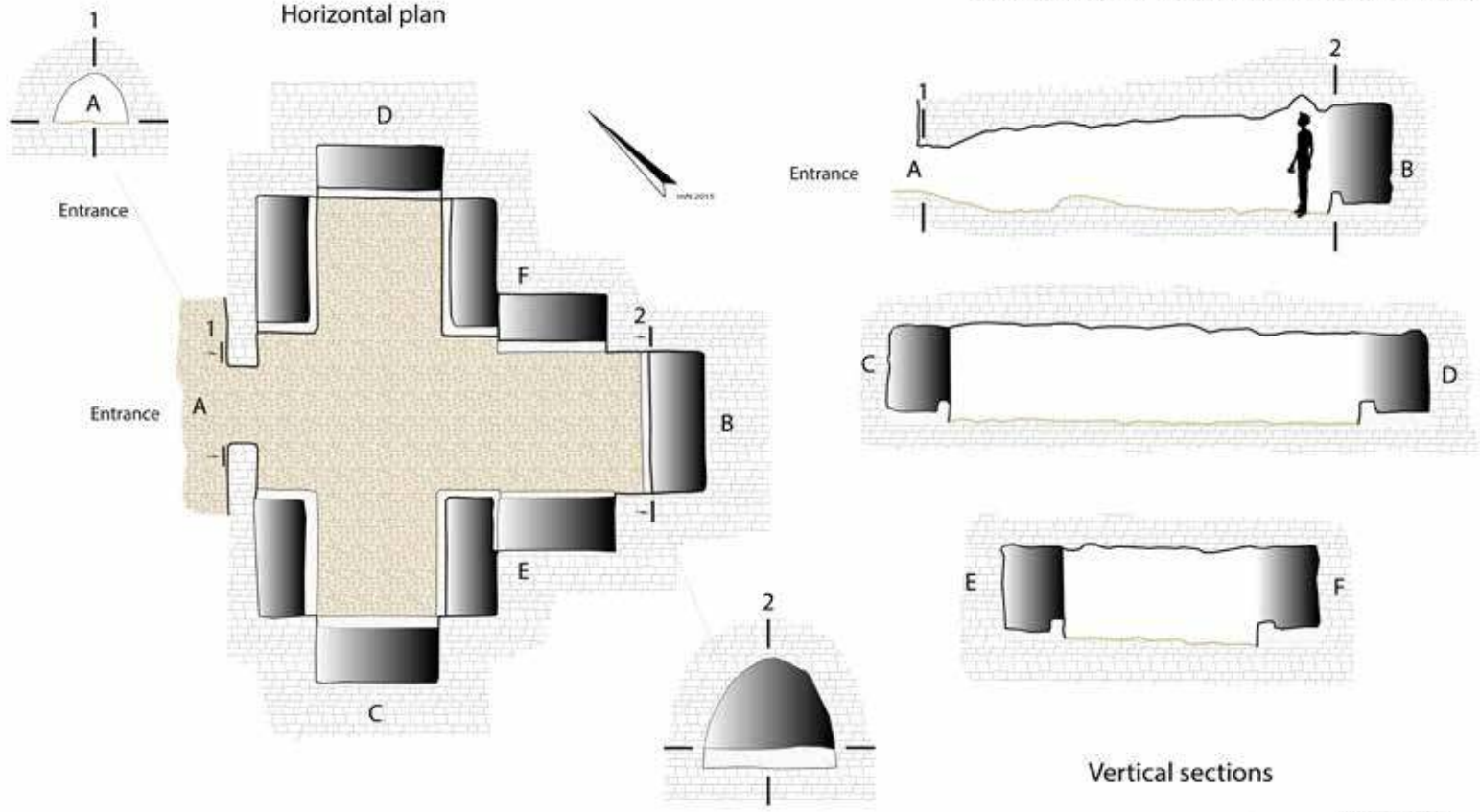
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov SC " Helictit " Sofia 12.06.2015.

L 20 m
H - 0.50 m
Roman Tomb № 3
Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey
Cross-sections
3
+ 0.60 m
Grave B
Horizontal plan
- 0.30 m
3
1
3
Entrance
A
B
+ 0.30 m
Гроб
Grave
Grave
- 0.26 m
Vertical sections
0
4 m
- 0.58 m
- 0.28 m
2
A
1
Entrance
Grave
1
Cross-sections
A
Entrance
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov SC " Helictit " Sofia 12.06.2015.
All copyrights reserved

L 14 m
H - 0.50 m

Roman Tomb № 4

Goksu bridge, Kizilin vill. Adiyaman prov. Turkey

Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov SC " Helictit " Sofia. 12.06.2015.

Всички права са запазени по смисъла на закона за авторското право!
All copyrights reserved

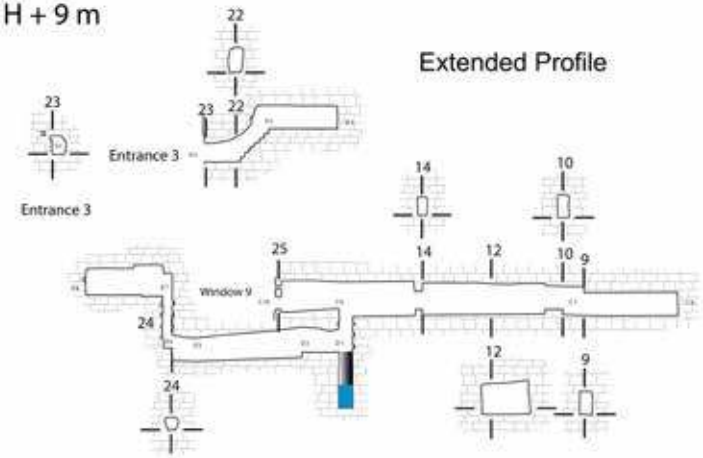
Göksu Vadisi'ndeki kaya yapılarının fotoları

Gelin Cave

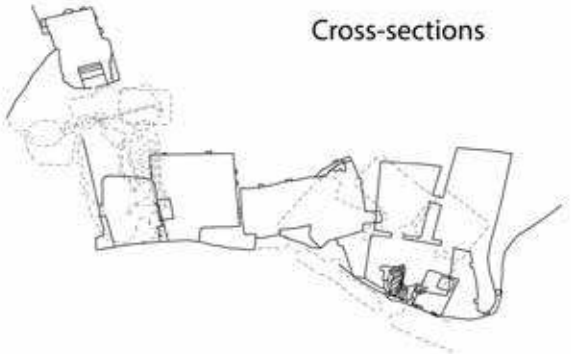
Kızılin, Adiyaman

L 128 m
H + 9 m

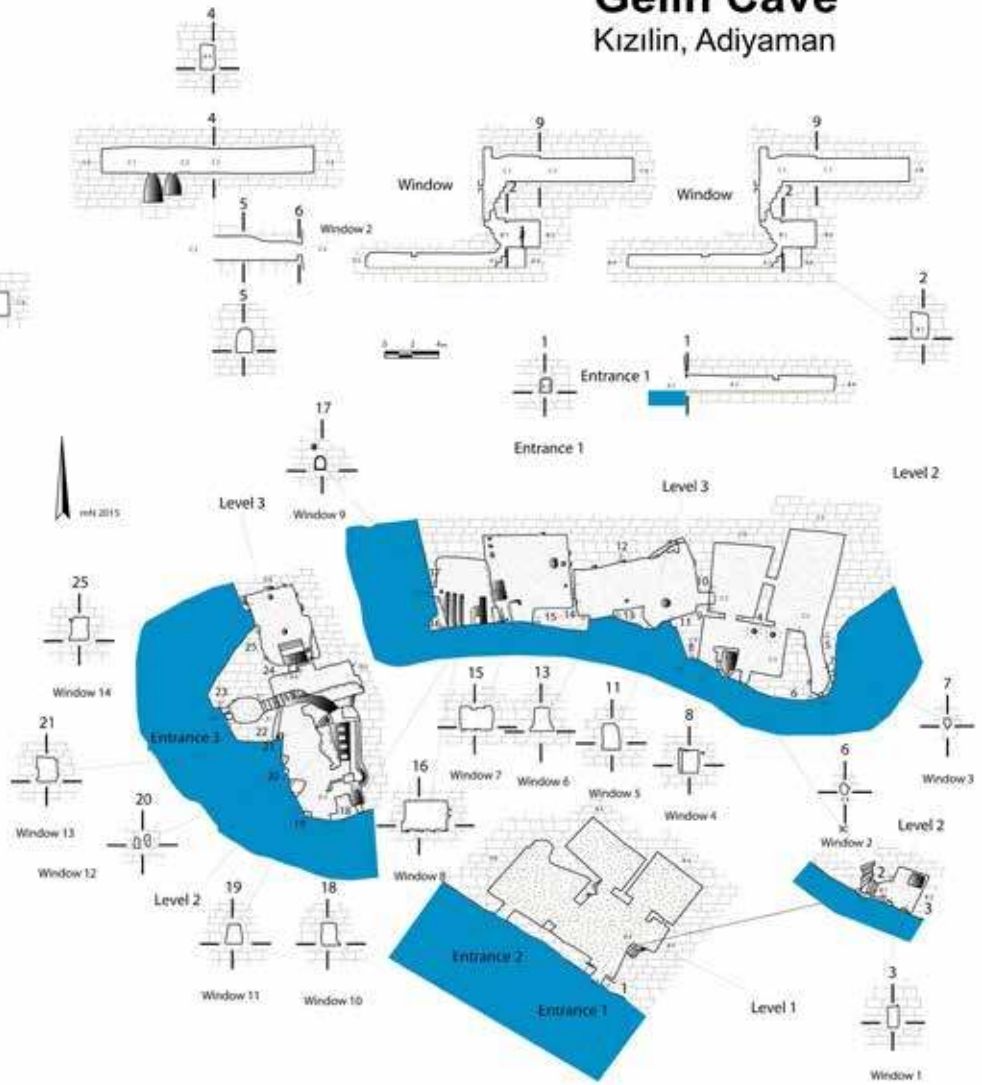
Extended Profile

Cross-sections

Horizontal plan

Survey:
K. Stoichkov,
A. Zhalov
E. Aksoyan
11.06.2015.

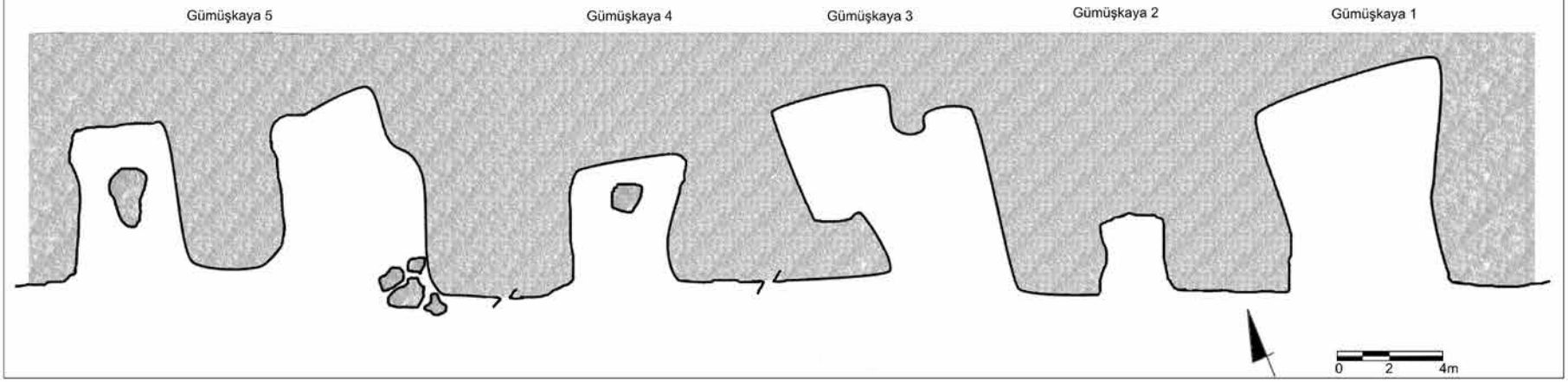

F 21 kodlu yapı Gelin Mağarası

GÜMÜŞKAYA MAĞARALARI
Gümüşkaya Köyü, Besni, Adıyaman
Ölçüm: Melike Ocakdan, Ali Yamaç
Çizim: Ali Yamaç
25 Mart 2013

Kızılin – Gümüşkaya köyleri arasında yeralan diğer bazı kaya yerleşimleri

Fotoğrafın üstünde Gümüşkaya Mağaraları,
altında ise F 18 kodlu yapı kompleksi

F 13 kodlu yapı

Kızılin'in altında F 22 kodlu yapılar kompleksi

F 14 kodlu yapılar kompleksi

F 17 kodlu yapılar kompleksi

F 7 kodlu yapılar kompleksi

2) Çiftekoz Köyü Güneyi:

Fırat Nehri'nin Kızılin ile Çiftekoz köyleri arasındaki yaklaşık 4 km lik dirsekte birkaç ufak kaya yerleşimi mevcutsa da, bu kısımda kayda değer bir yapıdan bahsedemeyiz. Öte yandan, Çiftekoz ile Fıstıklıdağ köyleri güneyinde bulunan bölgede kayalık bir duvarda onlarca kaya yerleşimi mevcuttur. Ön araştırma sırasında bazıları çok katlı 28 farklı yapı tespit edildi ve GPS ile işaretlendi. Yapılacak çalışma sonucunda bu sayının artacağı kesindir.

V1-
011
V2-
012
013
014
015
016
018
019
020
021
022
024
025
026
027
029
030
031
033
034
035
036
Google earth

3) Savaşan Köyü:

Fırat Nehri'nin Çiftekoz Köyü ile Savaşan Köyü arasındaki uzun kısmı araştırılmamıştır. Bu kısımda, özellikle Hisar Köyü yakınlarında bazı kaya yerleşimleri olduğunu biliyoruz.

Halfeti'nin 2 km kuzeyinde yer alan Savaşan Köyü'nün güney sahilinde ise 17 kaya yerleşimi ölçülüp haritalandı. Bu kaya yapıları arasında en önemlisi haritada "No 1" olarak gösterilen kayaya oyulmuş Ermeni kilisesi idi. Tüm duvarları haçlarla ve Ermenice yazıtlarla bezeli ve su seviyesinde bulunan bu yapı, olasılıkla, karşı sahilde ve 500 m uzakta yer alan Rumkale'nin (Hromgla) Ermeni Kilisesi'nin merkezi olduğu 1203 ila 1293 yılları arasına veya daha öncesine tarihlenebilir. Rumkale ve bu yapının batı sahilinde yeralan onlarca kaya yerleşimi ise, bölgenin arkeolojik SİT olması sebebiyle araştırılmamış ve henüz envanterlenmemiştir.

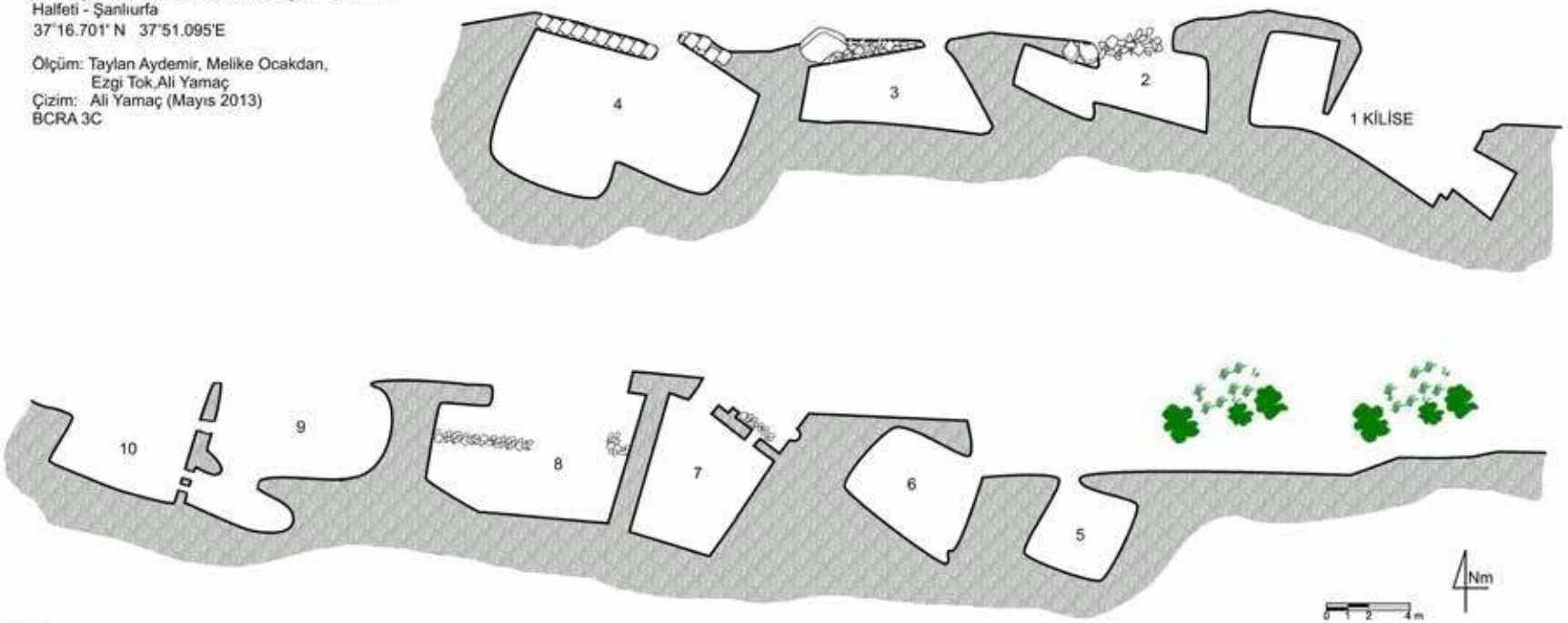
2013 yılında Savaşan Köyü kaya yapılarını araştırmamızın akabinde ÇEKÜL'e sunduğumuz raporun son kısmında yazdığımız önerilerimizin bazıları şunlardı:

• Savaşan Köyü'nde hiçbir inşaat yapılmamalıdır.
• Savaşan Köyü'ndeki tüm yapılar incelenmeli ve otantik yapıya uygun olmayan, briket vs. ile inşa edilmiş birkaç yapı yıkılmalıdır. Bu yapıların bazıları fotoğraflardan bile görülebilecek denli belirgindir.
• Köyde mevcut 3 çay bahçesi düzenlenmeli ve genel yapıyla uyumlu hale getirilmelidir.
• Halfeti'den Savaşan Köyü'ne doğru açılan yürüyüş ve ATV yolunun bu köye ulaşması mutlaka engellenmelidir.
• Köyün güneyinde yer alan ve sahile çıkmak için kullanılan iskele tadil edilerek köyün ana iskelesi haline getirilmelidir.
• Köyün güney sahilinde bulunan ve üç sıra halinde kazılmış 17 mağaranın temizlenmesi ve islah edilmesi gerekmektedir. Bu mağaraların bazıları turistik amaçla kullanılmaya uygundur.
• Bu mağaralardan en alt kotta ve en doğuda yer alan ve fotoğrafları mevcut yapı eski bir Ermeni kilisesidir. Bu kiliseye su basması engellenmeli, temizlenerek duvarda kırmızı yağlıboya ile yazılmış "kilise" yazısı silinmeli ve yapı acilen korumaya alınmalıdır.

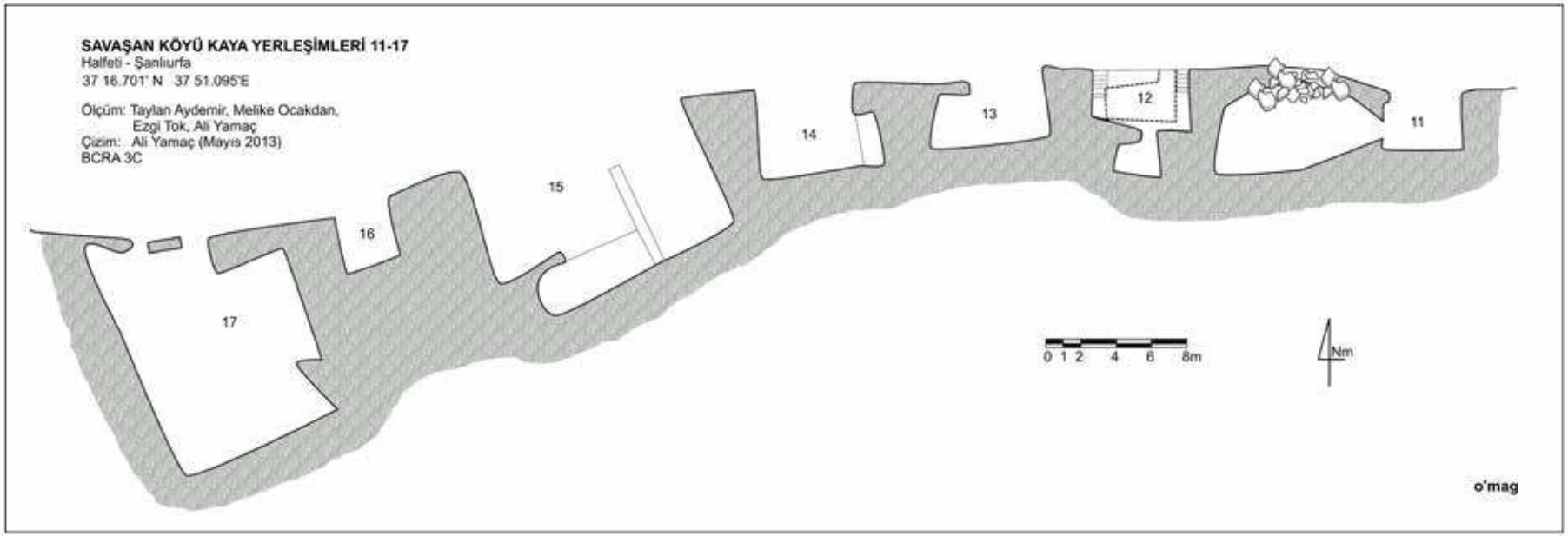

Savaşan Köyü
Motor iskelesi
Halfeti yolu
Rumkale
Image © 2013 DigitalGlobe
Google earth

SAVAŞAN KÖYÜ KAYA YERLEŞİMLERİ 1-10
Halfeti - Şanlıurfa
37°16.701' N 37°51.095'E

Ölçüm: Taylan Aydemir, Melike Ocakdan,
Ezgi Tok,Ali Yamaç
Çizim: Ali Yamaç (Mayıs 2013)
BCRA 3C

o'mag

SAVAŞAN KÖYÜ KAYA YERLEŞİMLERİ 11-17
Halfeti - Şanlıurfa
37 16.701' N 37 51.095'E
Ölçüm: Taylan Aydemir, Melike Ocakdan,
Ezgi Tok, Ali Yamaç
Çizim: Ali Yamaç (Mayıs 2013)
BCRA 3C
11
12
13
14
15
16
17
0 1 2 4 6 8m
Nm
o'mag

Savaşan Köyü kaya yerleşimleri

4) Halfeti Civarı

Güneyde, Halfeti civarında yaptığımız çalışmalarda da birçok kaya yerleşimi bulundu. Bu ilçeden kuzeye doğru uzanan tüm kaya yerleşimlerini envanterlemek ve önemli yapıları haritalamak için çalışmaya Halfeti içindeki Değirmen Boğazı'ndan başladık. Bu mevkide iki kaya yerleşimi tespit edildi ve haritalandı. Yapılardan birisi bir mağara ile bağlantılı şekilde kayaya oyulmuş 159 m uzunluğunda bir su tüneli, diğeri ise bugün ağıl olarak kullanılan bir doğal mağara idi.

Halfeti'nin batı sahilinde yer alan ufak bir yerleşim de ilk çalışmada haritalandı. Değirmendere Boğazı ve Halfeti karşı sahilindeki bu ilk yerleşimi referans alarak Fırat Nehri kuzeyine doğru çalışmalarımızı sürdürdük.

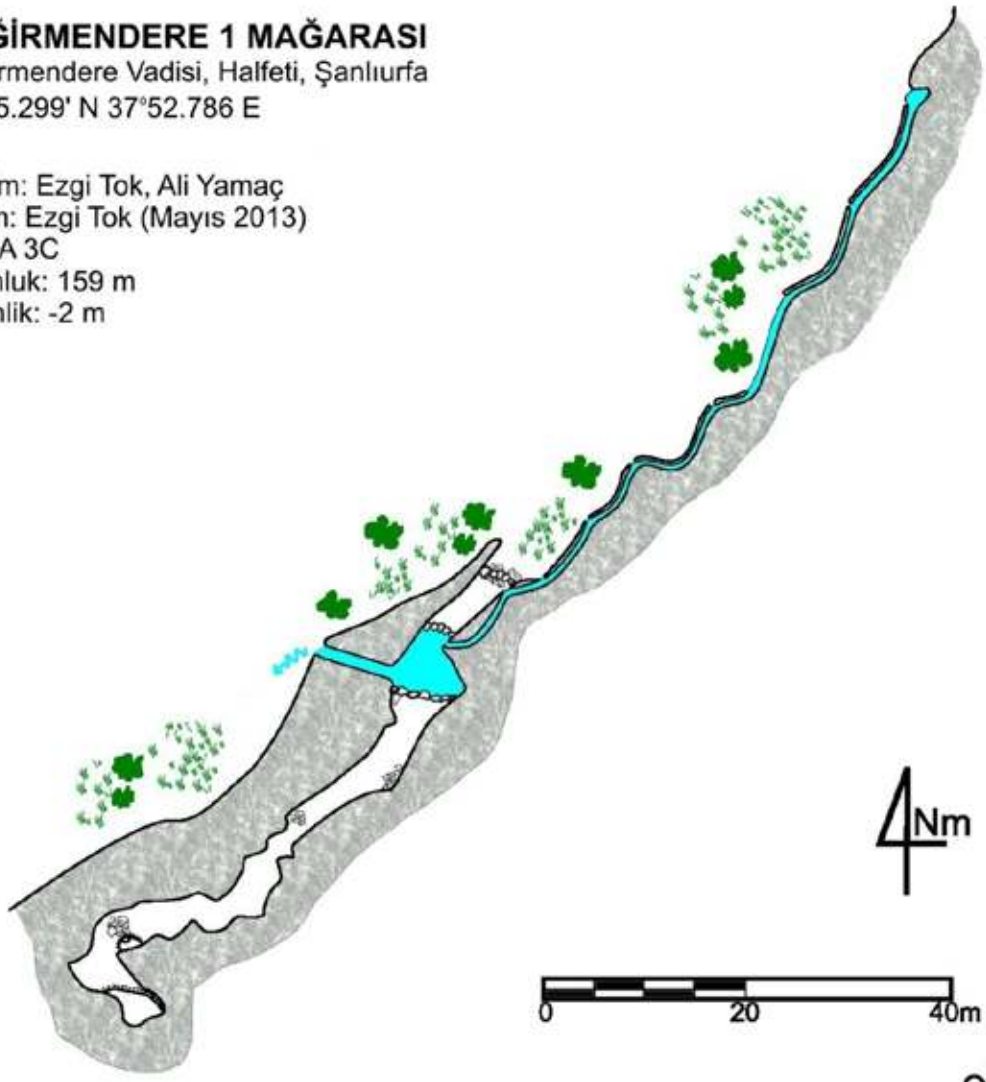
Bu bölgede bir sonraki kaya yerleşimi Fırat Nehri'nin batı sahilinde, Gaziantep il sınırları içinde yer alan ve söylencelerde "Kral Kızı Mağarası" olarak adlandırılan kaya yerleşimi idi. Üç katlı ve beş mağaradan oluşan bu kompleks bölgenin en önemli kaya yerleşimlerinden birisidir.

Değirmendere 1 su tüneli ve mağara

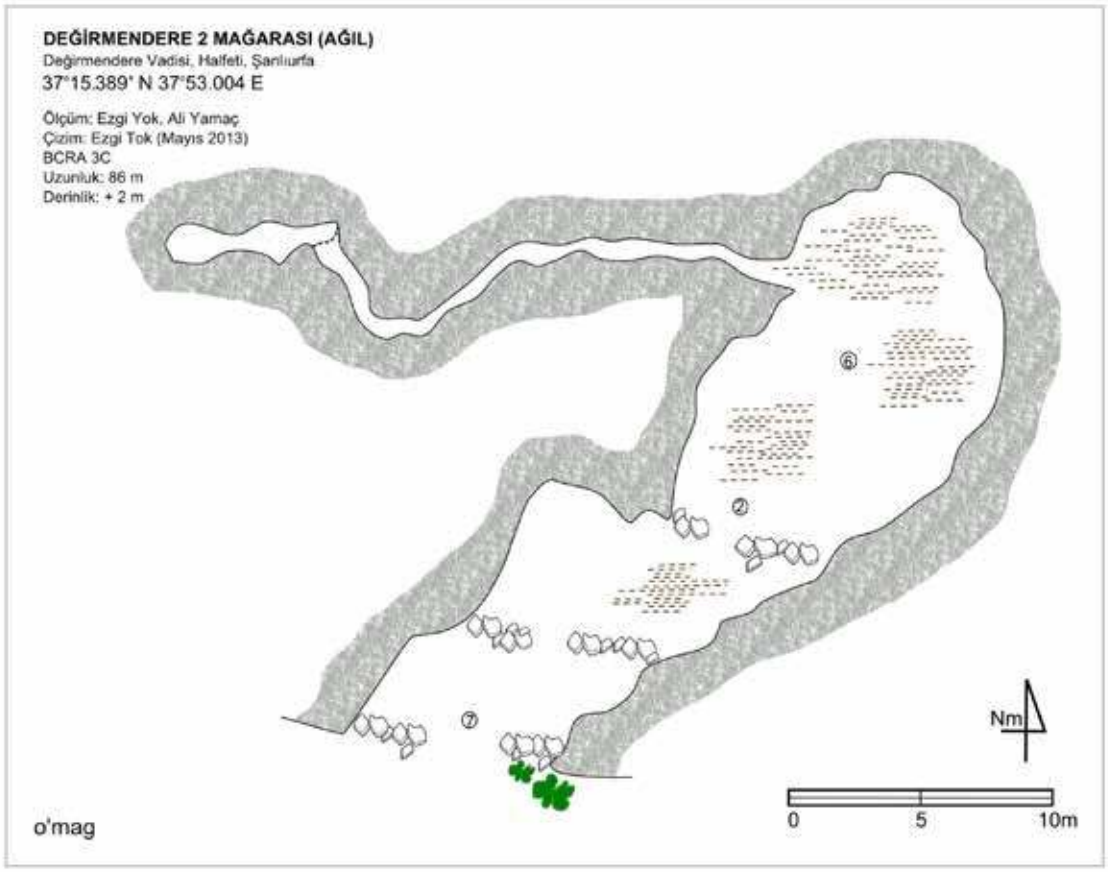
DEĞİRMENDERE 1 MAĞARASI
Değirmendere Vadisi, Halfeti, Şanlıurfa
37°15.299' N 37°52.786 E

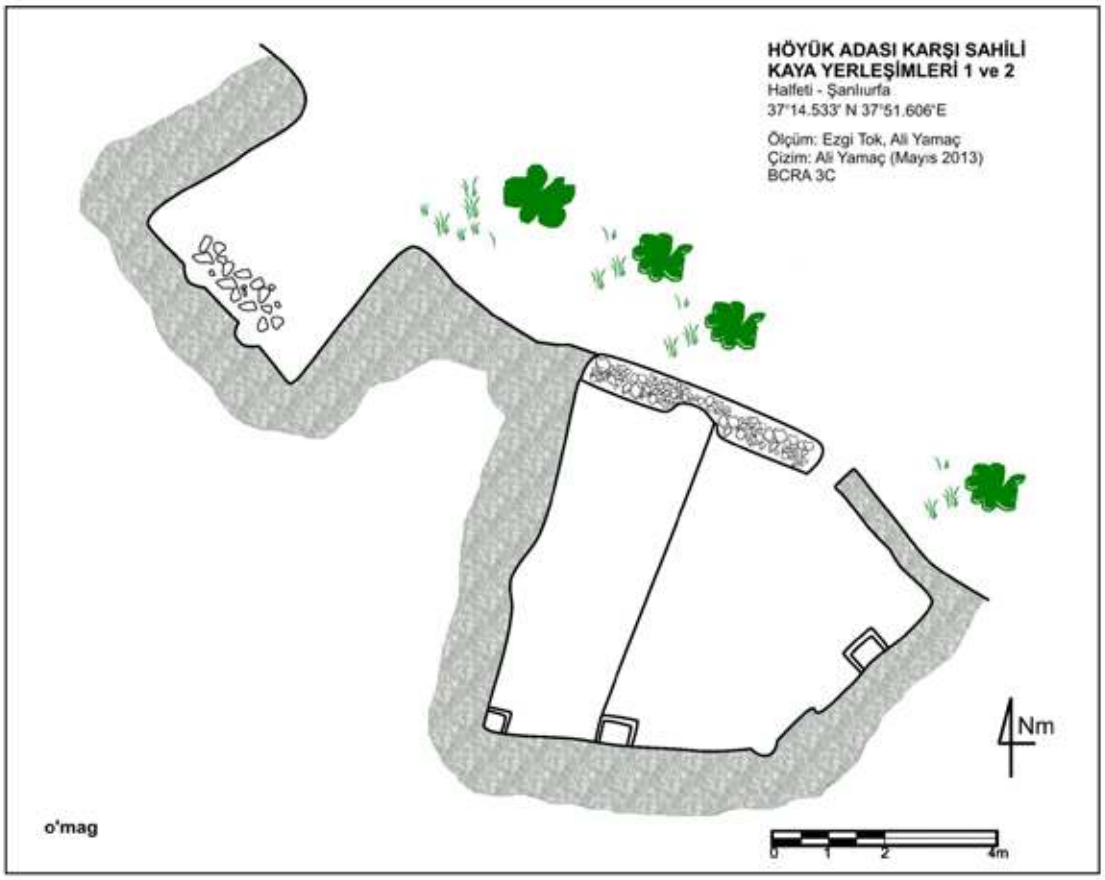
Ölçüm: Ezgi Tok, Ali Yamaç
Çizim: Ezgi Tok (Mayıs 2013)
BCRA 3C
Uzunluk: 159 m
Derinlik: -2 m

o'mag

DEĞİRMENDERE 2 MAĞARASI (AĞIL)
Değirmendere Vadisi, Halfeti, Şanlıurfa
37°15.389' N 37°53.004 E
Ölçüm: Ezgi Yok, Ali Yamaç
Çizim: Ezgi Tok (Mayıs 2013)
BCRA 3C
Uzunluk: 86 m
Derinlik: + 2 m
⑥
②
⑦
Nm
0
5
10m
o'mag

HÖYÜK ADASI KARŞI SAHİLİ
KAYA YERLEŞİMLERİ 1 ve 2
Halfeti - Şanlıurfa
37°14.533' N 37°51.606'E
Ölçüm: Ezgi Tok, Ali Yamaç
Çizim: Ali Yamaç (Mayıs 2013)
BCRA 3C
Nm
0
1
2
4m
o'mag

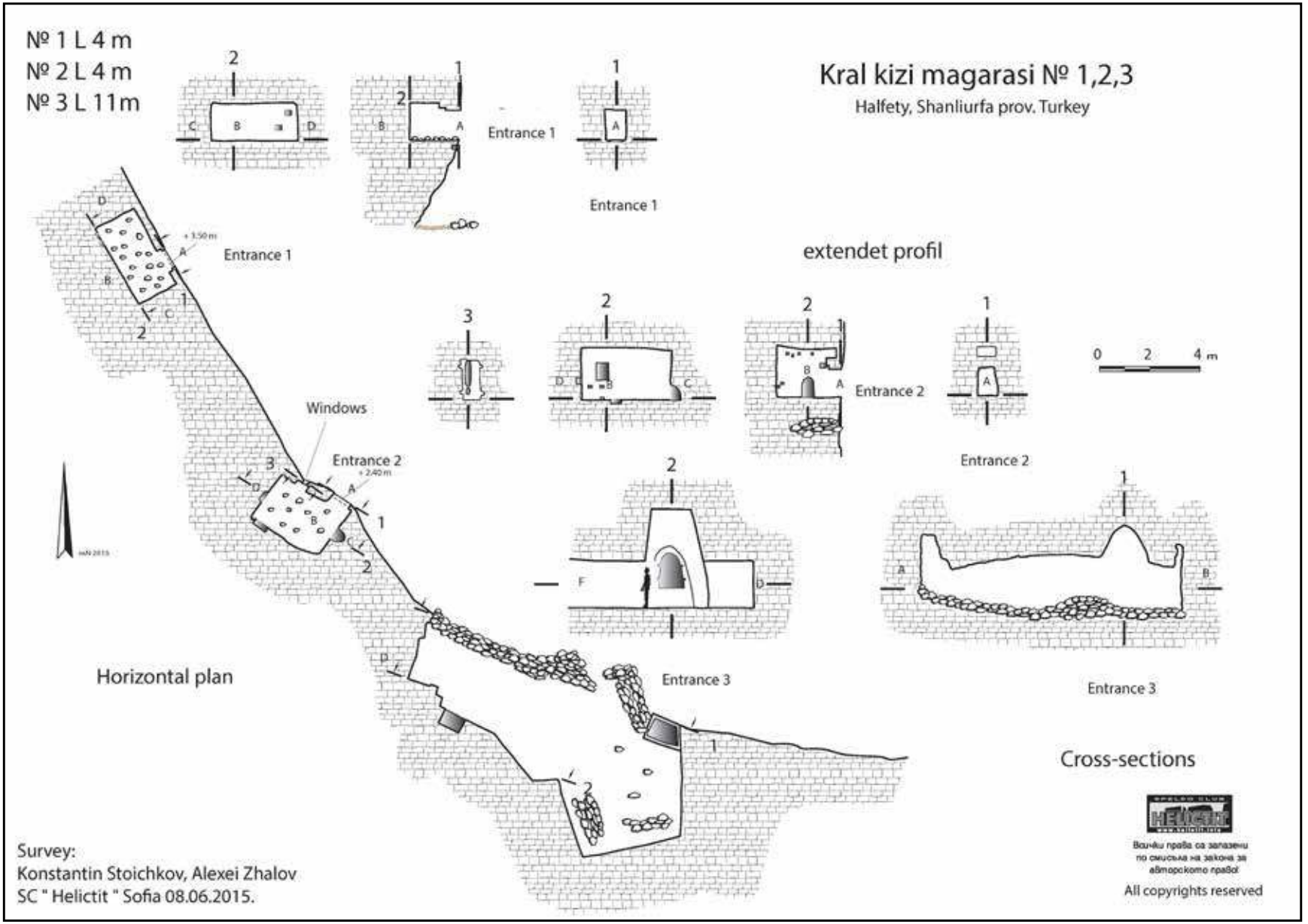

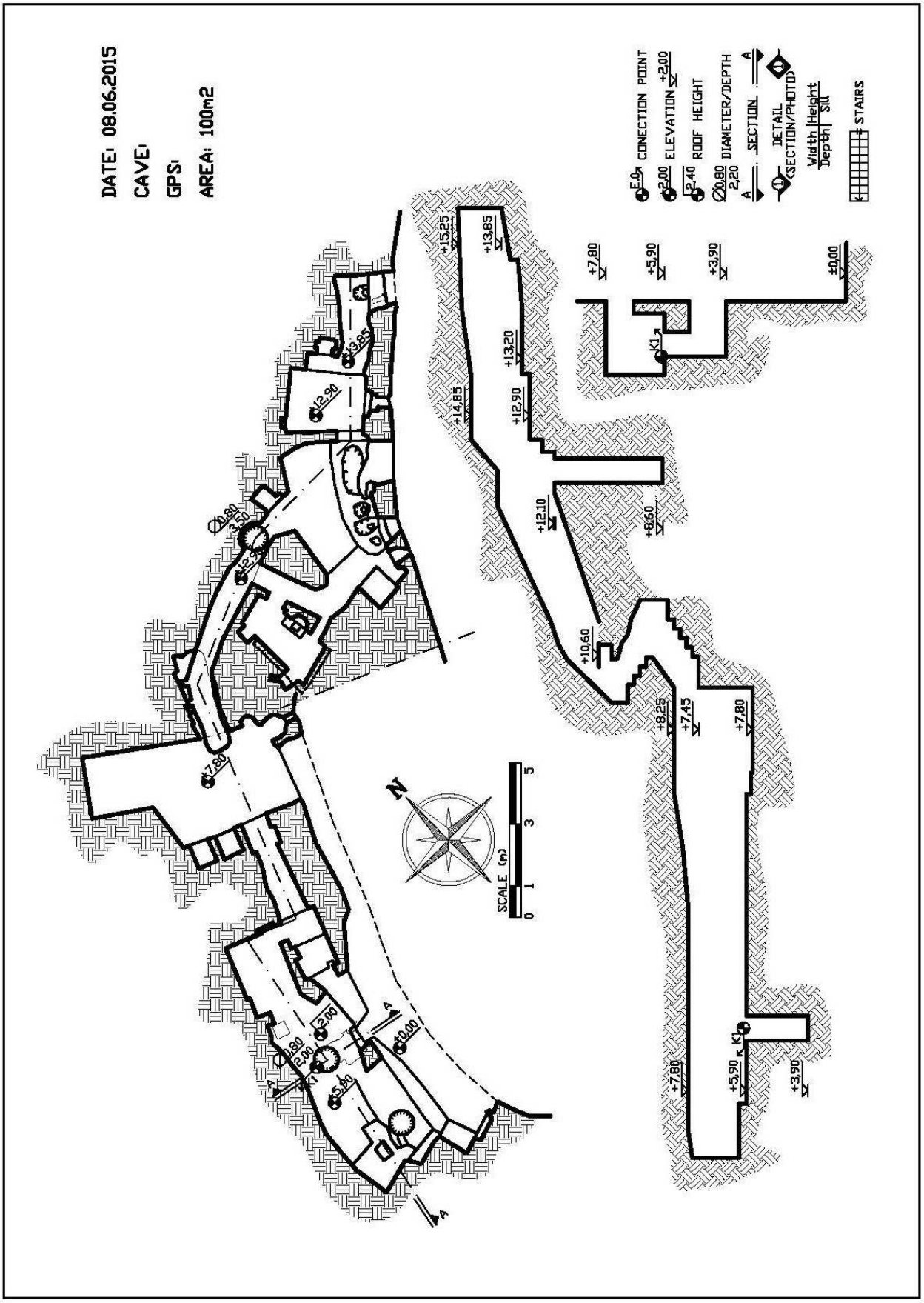

Kral Kızı Mağarası

Kral Kızı Mağarası alt katlar

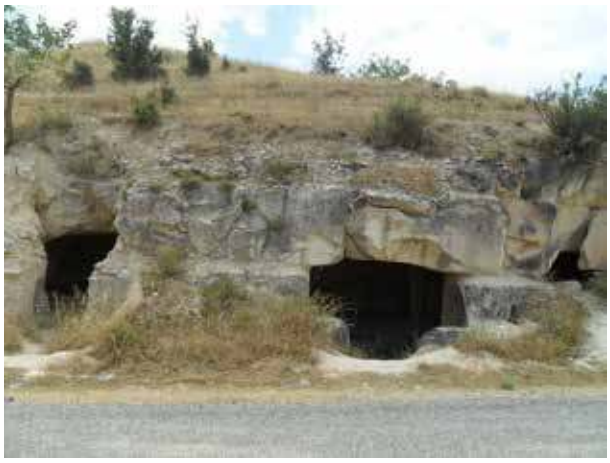
Kral Kızı Mağarası üst katlar

5) Halfeti Güneyi

Bu alanda kireçtaşı blokları, kuzey kısımda yer alan bölge tektoniği dolayısıyla sıkışarak kıvrımlanmış ve yükselmiş dikey dalımlı istiflerin aksine yatay katmanlar halinde uzanmaktadır. Bölgeye hakim jeolojik birimlerdeki bu yapısal değişiklik sonucu, bölge yavaşça alçalarak ovalar ile devam etmektedir. Bu durum nehir yatağının karakteristiğini etkilemekte ve Halfeti kuzeyinde gözlenen derin duvarlar Halfeti güneyinde yerini alüvyal birikimlere bırakmaktadır. Duvarlarla beraber kaya yerleşimleri de azalmaktadır. Halfeti güneyinde Çekem Köyü civarında birkaç kaya yerleşimi ölçülmüş ve haritalanmıştır. Öte yandan, nehrin batı yakasında; Gaziantep il sınırlarında terkedilmiş birkaç köy civarında da kaya yerleşimleri mevcuttur.

Çekem ve kaya yerleşimleri

Çekem'den Fırat, sağ köşede Halfeti

Gümüşgün

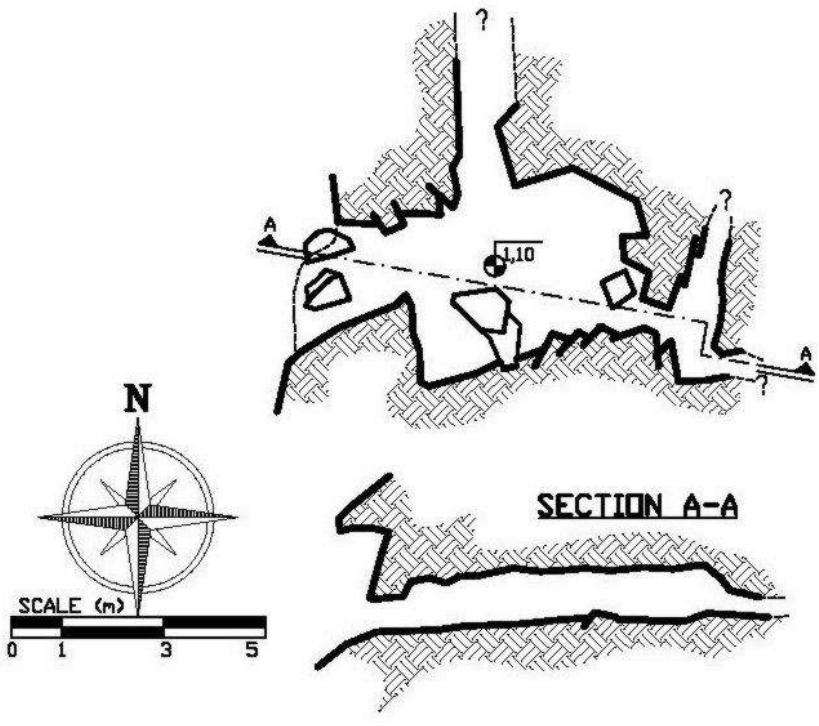

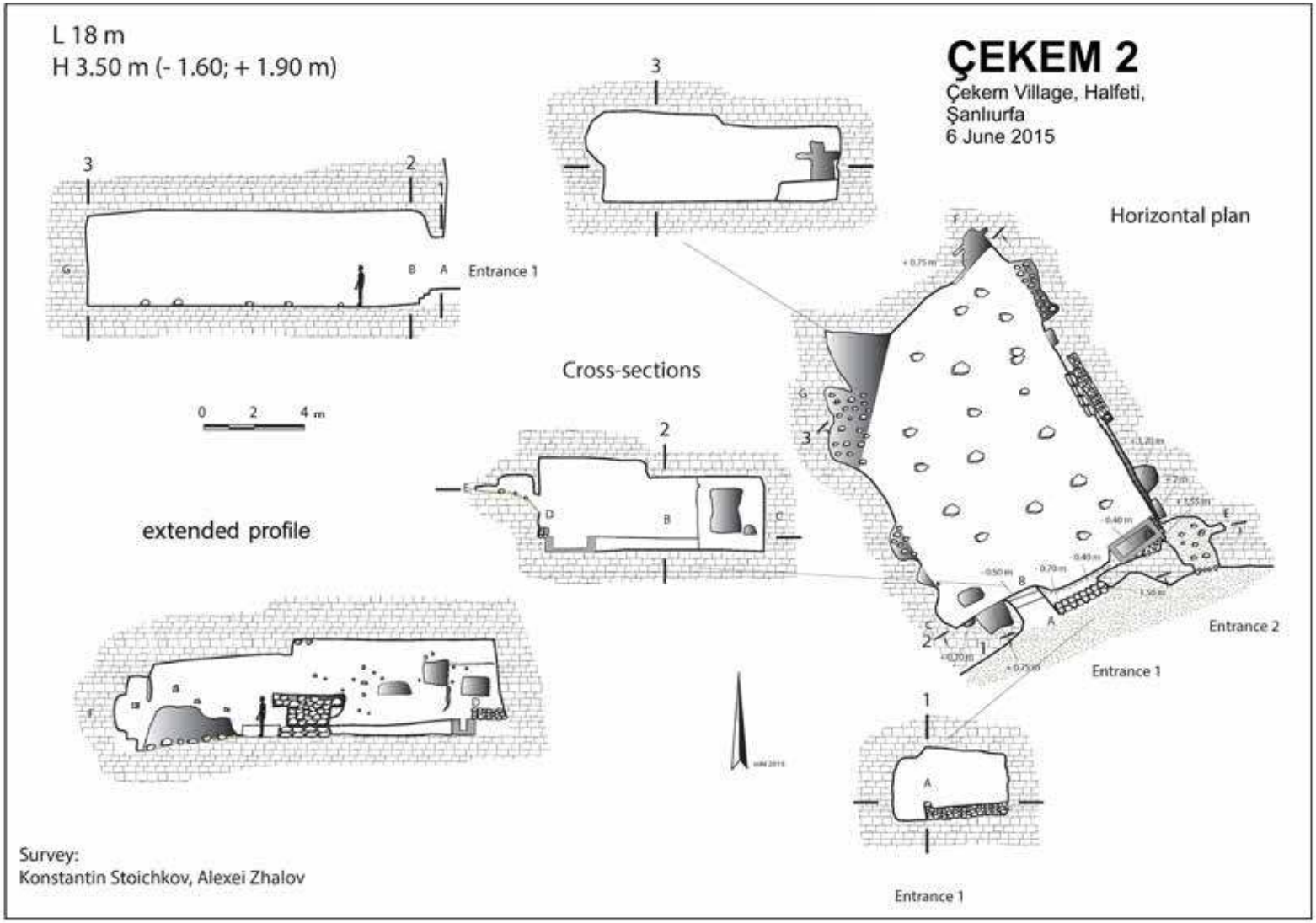
Erenköy

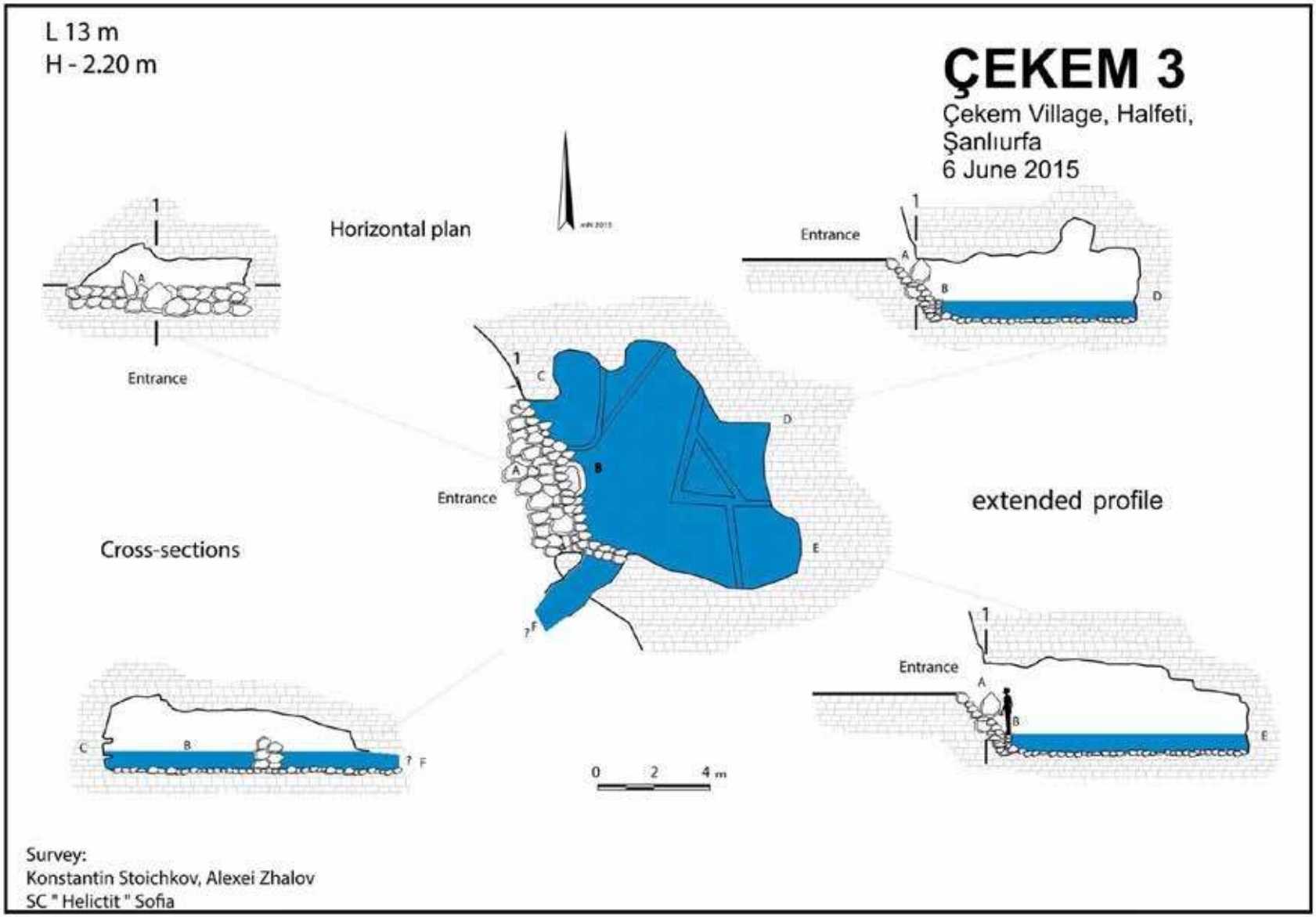
ÇEKEM 1

Çekem Village, Halfeti
Şanlıurfa
Survey: Lampros Makrostergios
8 June 2015

GPS: N37°12.875'/E37°53.420

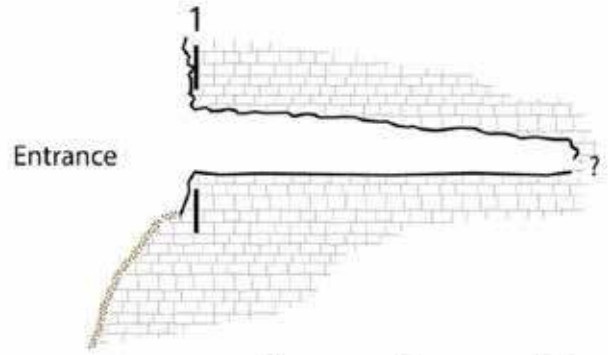

L 18 m
H 3.50 m (- 1.60; + 1.90 m)
ÇEKEM 2
Çekem Village, Halfeti,
Şanlıurfa
6 June 2015
Horizontal plan
Cross-sections
extended profile
Entrance 1
Entrance 2
Entrance 1
Entrance 1
0 2 4 m
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov

L 13 m
H - 2.20 m
ÇEKEM 3
Çekem Village, Halfeti,
Şanlıurfa
6 June 2015
Horizontal plan
Entrance
Entrance
Entrance
extended profile
Cross-sections
Entrance
0 2 4 m
Survey:
Konstantin Stoichkov, Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia

L 6 m

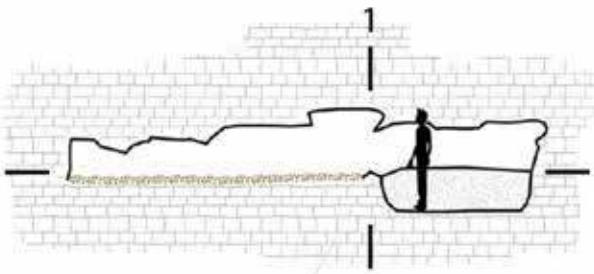
ÇEKEM 4

Çekem Village, Halfeti,
Şanlıurfa
8 June 2015

extended profile

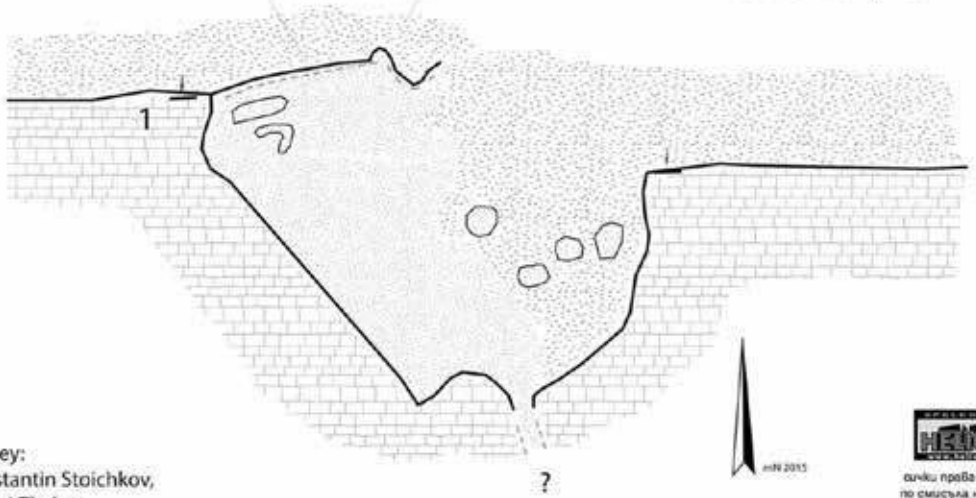
Cross-sections

Entrance

Entrance

+ 0.60 m

Horizontal plan

Survey:
Konstantin Stoichkov,
Alexei Zhalov
SC " Helictit " Sofia 08.06.2015.

авчки права са запазени
по смисъла на закона за
авторското право
All copyrights reserved

Ek 1: HYPOGEA 2015 Roma Kongresi Sunumumuz

CAVE DWELLINGS OF HALFETI – URFA (SOUTHEASTERN TURKEY)

Ali Yamaç
OBRUK Cave Research Group; Acikhava Apt. 16/7,
Nisantasi, Istanbul, Turkey, ayamac@gmail.com

Abstract
Halfeti (Urfa province) is a small settlement located on the bank of Euphrates, in south-eastern Turkey. There are two dams on Euphrates on the region: Ataturk Dam, 145 km north of Halfeti and Birecik Dam, 55 km south of Halfeti. Because of the second dam, the water level of Euphrates reached up to 60 meters, with a width up to 500 meters. In this area the river is flowing through the Eocene limestones, and there are hundreds of dwellings carved in those soft limestone walls. Those structures are mostly in the northern part of Halfeti and beginning from Kızılin and Gumuskaya villages near to the northernmost part of the river, near to Ataturk Dam. As OBRUK Cave Research Group, we began to search these cave dwellings in the area during April 2013. We have been making an inventory of all rock dwellings from Gumuskaya Village to Halfeti. Our project has been executed on land and underwater on 35 km long river walls of Euphrates. We launched our work from Kızılin Village, located in the north part of Euphrates. We found 73 rock settlements in 24 different points between Kızılin and Gumuskaya villages, three of which are church or monasteries. On the other hand, another team had been working on the south part of the project: Halfeti. In this area, on both banks of Euphrates numerous rock dwellings and few village settlements exists. Especially towards the north of Halfeti, there are tens of artificial cavities around Rum kale, located on the west coast of Euphrates. Rum Kale, also known as "Hromgla", was mentioned in Assyrian scripts and had been the capital of United Armenian Church for 90 years until 1293, when conquered by the Mamluks. During our survey project each artificial cavity in the area has been marked by GPS, photographed and then surveyed. The inventory of all those rock dwellings is held by separate files. We are planning to survey the whole rock settlements within the 35 km bank of Euphrates, from Gumuskaya Village to Halfeti till the end of 2015.
Keywords: Urfa, cave dwellings, Halfeti, Euphrates.

Riassunto
Halfeti, nella provincia di Urfa, è un piccolo villaggio situato sulla riva dell'Eufrate, nel sud-est della Turchia. Nella regione si trovano due dighe sull'Eufrate: la diga di Ataturk, 145 km a nord di Halfeti e la diga di Birecik, 55 km a sud di Halfeti. A causa di questa seconda diga, il livello dell'Eufrate ha raggiunto i 60 metri e una larghezza di 500 metri. In questa zona il fiume scorre attraverso i calcari dell'Eocene e ci sono centinaia di abitazioni scavate nelle tenere pareti di calcare. Tali strutture si trovano per lo più nella parte settentrionale di Halfeti partendo dai villaggi di Kızılin e Gumuskaya, vicino alla parte più settentrionale del fiume, presso la diga di Ataturk. L'OBRUK Cave Research Group ha iniziato a localizzare le abitazioni rupestri della zona nel mese di aprile 2013. è stato fatto un inventario di tutti gli insediamenti rupestri, dal villaggio di Gumuskaya ad Halfeti. Il lavoro di ricerca ha preso in considerazione sia la terraferma che i tratti immersi delle pareti dell'Eufrate, per una lunghezza di 35 km. Il lavoro è iniziato dal villaggio di Kızılin, situato nella parte nord dell'Eufrate. Sono stati individuati 73 insediamenti rupestri in 24 punti diversi tra i villaggi di Kızılin e Gumuskaya, fra cui tre chiese o monasteri. Un'altra squadra ha lavorato sulla parte sud della zona oggetto di studio: Halfeti. In questa zona, su entrambe le sponde dell'Eufrate, si trovano numerose abitazioni rupestri e pochi insediamenti in villaggio. Soprattutto a nord di Halfeti, ci sono decine di cavità artificiali intorno a Rum Kale, che si trova sulla sponda occidentale dell'Eufrate. Rum Kale, conosciuta anche come "Hromgla", è menzionata nelle iscrizioni assire e fu capitale della Chiesa Armena Unita per 90 anni, fino al 1293, quando fu conquistata dai Mamelucchi. Durante il nostro progetto di indagine ciascuna cavità artificiale della è stata posizionata con GPS, fotografata e censita. L'inventario di tutti gli insediamenti rupestri è costituito da file separati. Il progetto prevede di rilevare, entro la fine del 2015, tutti gli insediamenti rupestri compresi entro i 35 km di costa da Gumuskaya ad Halfeti, sull'Eufrate.
***Parole chiave**: abitazioni rupestri, Urfa, Halfeti, Eufrate.*

Introduction

Urfa Province of south-eastern Turkey (Fig. 1) has a worldwide importance due to its long history. Gobeklitepe, which is located in this province is the oldest temple of the world. Urfa, whose antique name is Edessa, is a settlement frequented since the prehistoric times. Furthermore, Euphrates flowing in the west borders of the province is historically probably one of the most important rivers in the world. However, five dams have been built on this river since 1975. Today, the lake of the every dam on the river extends nearly to the previous dam wall. Only 1/3 of Euphrates, whose length is 1.260 km in Turkey, is in natural flow; the rest has become dam lakes.The five dam lakes built on Euphrates submerged hundreds of villages and antique settlements. Despite several rescue excavations in many antique settlements before the constructions, there is an incredibly huge loss in historical heritage. After the construction of Birecik Dam in 2000, the level of the river in this region raised about 60 meters and

Fig. 1: location map.
Fig. 1: inquadramento dell'area.

countless rock settlements in the area were submerged. The antique sites which would be submerged had been explored, dig or, at least inventoried previously by big projects such as ODTU-TADCAM, but the cave dwellings of this area were not searched before the construction of Birecik Dam.

As OBRUK Cave Research Group, we began this new inventory project of the rock settlements in the north of Birecik Dam Lake, between Halfeti and Gümüşkaya villages in April 2013 (Fig. 2).

This project, covering 35 kilometers of Euphrates, is still going on. The northernmost borders of the project are Kizilin and Gümüşkaya villages. During the first reconnaissance trip we had found 73 rock settlements in 24 different points between those two villages, three of which were church or monasteries (Fig. 3).

Each artificial cavity in the area has been marked by GPS, photographed and then surveyed. Following these processes, its precise location has been marked on the topographical map. For the north part, the main river wall settlements named F1 through F21. The caves in a branch of Euphrates River are in this region named EK1, 2 and 3. The inventory of all those rock dwellings are held by separate files. To the south, around the villages Ciftekoz, Yenikoy, Killik and Kurttepe there are many dwellings which have not been searched yet. On the other hand, we had another reconnaissance trip at the southernmost point of our project: Halfeti Village. Although there are few rock settlements in or around Halfeti, the most important group lies at Savasan Village, 3.5 km to the north. On the south coast of this, half submerged village, we have completed the survey and mapping of another 17 rock settlements most of which are small but quite interesting (Fig. 4).

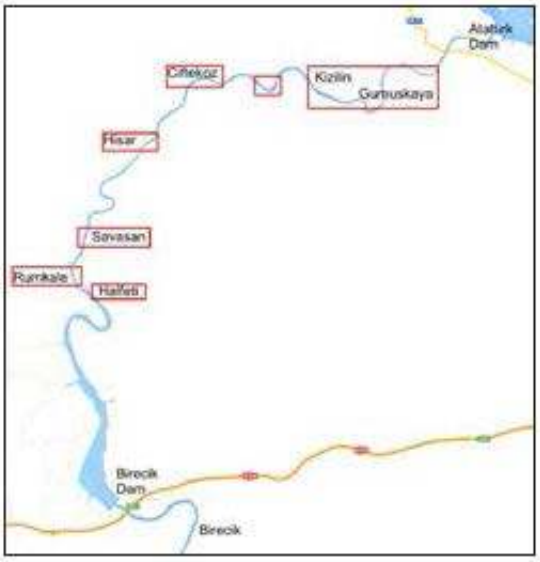

Fig. 2: location map of the area studied.
Fig. 2: ubicazione dell'area di studio.

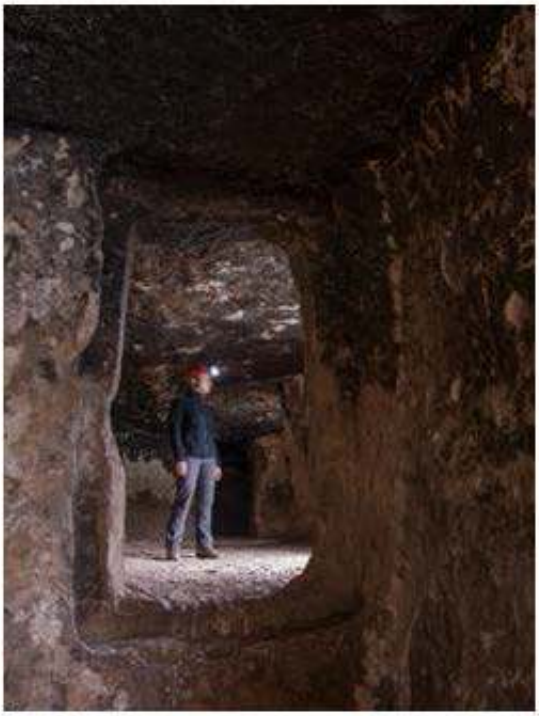

Fig. 3: second storey of monastery F21 near Kizilin (photo: C. Cankirili).
Fig. 3: secondo livello del monastero F21 vicino Kizilin (foto: C. Cankirili).

As rock dwellings have been used on this region for hundreds of years continuously, it is not possible to detect the date of construction. However, a small Armenian Church, carved into rocks in Savasan Village, gives at least a small clue about the date of construction through its ornament and scriptures (Fig. 5).

Opposite to Savasan Village, there are numerous dwellings around Rum Kale which is located on the west wall of Euphrates. Rum Kale is the most important historical structure of this part. This castle, also named as "Hromgla" in ancient scripts, is now on a peninsula (Fig. 6). The remaining structures of the castle, whose name is mentioned even in Assyrian scripts, most-

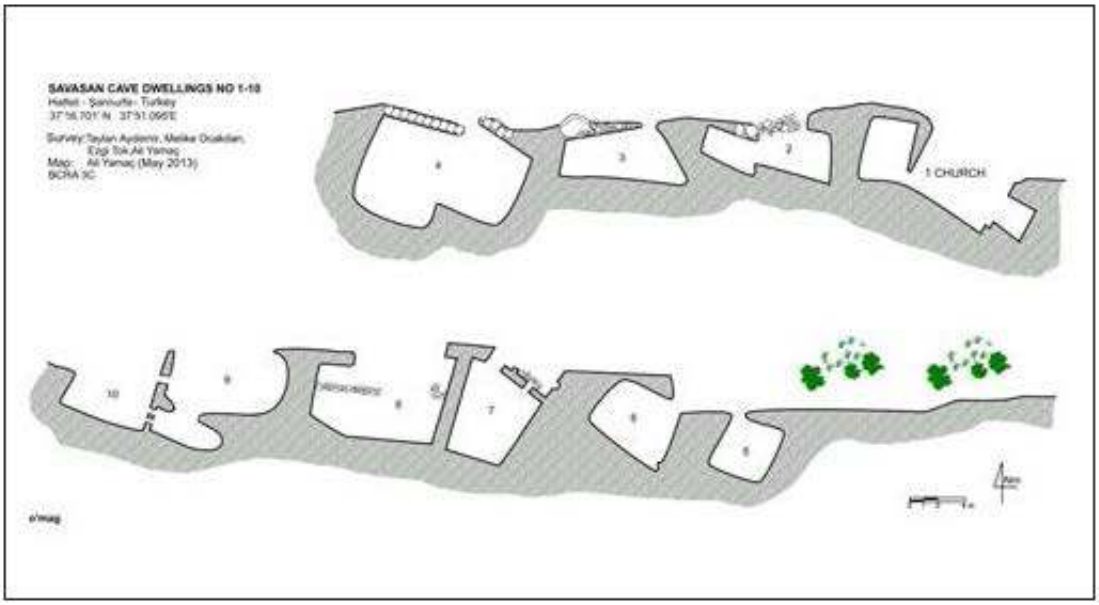

Fig. 4: Savasan Village cave dwellings from 1 to 10.
Fig. 4: villaggio di Savasan: le abitazioni rupestri da 1 a 10.

ly date to Roman and Byzantium periods. Rum Kale, which was captured in 1098 during the First Crusade, has an interesting history. From 1203 till the capture by Mamluks in 1293 it was the residence of the reunified Armenian Church. During that period the clerks in in this castle illustrated the best religious works of Armenian history. A painter, Toros Roslin of Hromgla had a distinguished rank among others (DER NERSESIAN, 1993; STEWART, 2006). With his 12 known books, he is acknowledged as the greatest painter of Middle Age Armenian religious books.

Geology of the area

The whole area extending to the northwest of Urfa is horizontally bedded, neritic, Eocene limestones. The thickness of this structure, known as *Midyat Formation*, is more than 400 m. Miocene - Lower Miocene neritic limestones, overlying this formation and observed on the northern and southern part of the region, are placed as discordant within this main structure. All of these thick limestones in the region have been settled on the shelf parts of Neo Tethys. The southern part of Neo Tethys, which started to close by late Cretaceous, caused compression between the Arabian and Anatolian plates. This compressive tectonic lasting intensively from Cretaceous to Late Miocene has been the main factor for the current formation of the region and the faults of the area (ULU, 2002; YILMAZCAR *et al.*, 1998).

Fig. 5: ornaments in a church at Savasan Village (photo: C. Cankirili).
Fig. 5: ornamenti in una chiesa presso il villaggio di Savasan (foto: C. Cankirili).

Conclusion

Artificial cavity researches in this region should have begun long before Birecik Dam was built. But, even the excavation and restoration of the most important historical structure of the area (Rum Kale) have started recently. As hundreds of other rock dwellings on the rocky banks of Euphrates, the settlements on the slopes of this historical castle were submerged below the waters of Birecik Dam, without any research was carried out. We believe that this project should be completed as soon as possible, in order to survey and inventory all these artificial caves of enormous historical importance.

References

DER NERSESIAN S., 1993, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia from the Twelfth to the Fourteenth Century*. Dumbarton Oaks. p. 620.
STEWART A., 2006, *Hromgla*, in Alan V. Murray (ed.),

Fig. 6: Rumkale peninsula, seen from the north. Euphrates flows on the left side of the photo. The river on the right side is a branch of the main flow (photo: C. Cankirili).
Fig. 6: penisola di Rumkale, vista da nord. L'Eufrate scorre sul lato sinistro della foto. Il fiume sulla destra è un braccio del ramo principale (foto: C. Cankirili).

"The Crusades: An Encyclopaedia", vol. II, p. 607.
Ulu U., 2002., *Geological Map of Hatay*, Ankara, MTA.
Yesilnacar M.I., Bilgin A, Cetin H., Acikgz S.M., 1998, *Suruc (S.Urfa) Kuzeydoğusunun Jeolojik ve Petrografik İncelenmesi*, Harran Universitesi GAP 2. Muhendislik Kongresi, Urfa.

Ek 2: HYPOGEA 2017 Kapadokya Kongresi Sunumumuz

HYPOGEA 2017 - Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities - Cappadocia, March 6/8 2017

Cave Dwellings of Euphrates River (Southeast Turkey)

Ali YAMAC*

* OBRUK Cave Research Group, Acikhava Apt. 16/7, Nisantasi, Istanbul, Turkey, ayamac@gmail.com

Abstract

As OBRUK Cave Research Group, we began to search cave dwellings on the bank of Euphrates River, in south-eastern Turkey, during April 2013. Our research is between Halfeti and Gumuskaya villages. There are two dams on Euphrates on the region: Ataturk Dam, 145 km north of Halfeti, and Birecik Dam, 55 km south of Halfeti. Because of this second dam, the water level of Euphrates raised 20 meters, with a width up to 500 meters in some areas. In this region the river is flowing through the Eocene limestones, and there are hundreds of dwellings carved in those soft limestone walls. Those structures are mostly to the north of Halfeti, reaching up to Gumuskaya Village, near Ataturk Dam. Especially 2 km north of Halfeti, on both banks of Euphrates there are tens of artificial cavities around Rum Kale. Rum Kale, also known as "Hromgla", was mentioned in Assyrian scripts and was the capital of Armenian Church for 90 years until 1293, when conquered by the Mamluks. We are planning to survey the whole rock settlements within this 35 km stretch of Euphrates, from Halfeti up to Gumuskaya Village. In addition to cave dwelling villages, we had explored and surveyed several underground churches in this area. During our survey project, each artificial cavity has been marked by GPS, photographed and surveyed. Till today, four explorations have been realized and a total of 73 rock settlements in 64 different points, three of which are church or monasteries have been found, 33 of which have been surveyed and mapped. In this presentation, in addition to the surveys of previously unknown cave dwellings and underground churches, the major aim of this project will be explained in detail.

Keywords: Euphrates, Halfeti, cave dwellings, Turkey

1. INTRODUCTION

Urfa Province of south-eastern Turkey (Fig. 1) has a worldwide importance due to its long history. Urfa (antique name Edessa) is a settlement frequented since the prehistoric times.

Figure 1: Location map showing the general area of exploration

The Euphrates River, flowing in the west borders of this province, is historically probably one of the most important rivers in the world. However, five dams have been built on this river since 1975. Today, the lake of every dam on the river extends nearly to the previous dam wall upvalley. Only one third of Euphrates, which length is 1.260 km in Turkey, is in natural flow, the rest consist nowadays of dam lakes.

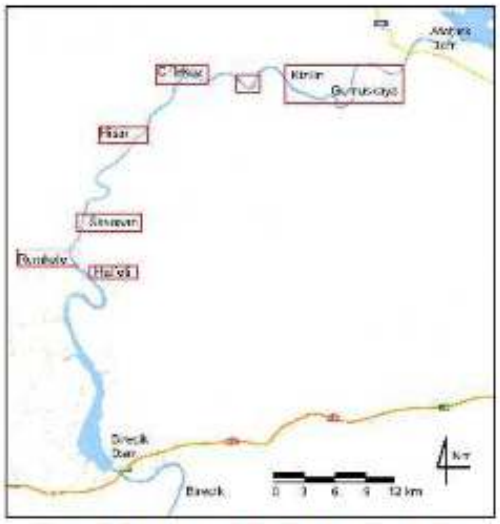

Figure 2: Various rock dwelling localities in the working area

The five dam lakes built on the Euphrates River submerged hundreds of villages and ancient settlements. Despite several rescue excavations in many ancient settlements before the constructions, there is an incredibly huge loss in historical heritage. After the construction of

the Birecik Dam in 2000, the level of the river in this region raised about 20 meters and countless rock settlements in the area were submerged. The ancient sites that were going to be under water had been explored, dug or, at least inventoried previously by big projects such as ODTU-TADCAM, but the cave dwellings of this area were not searched before the construction of the Birecik Dam.

As OBRUK Cave Research Group, we began this new inventory project of the rock dwellings north of Birecik Dam Lake, in March 2013 (Fig. 2). Following this first reconnaissance trip, two other research surveys were made in April 2013 and June 2015. There are hundreds of dwellings carved into the rocks of this region, where the River Euphrates flows between locally very steep limestone walls. Unfortunately, these structures were not comprehensively studied or inventoried until today. As OBRUK Cave Research Group, we have begun a long-term project to identify and inventory these ancient cave dwellings with ÇEKUL Foundation. The work planned for this study consists of marking through GPS all the cave dwellings on the walls of the River Euphrates from Halfeti northwards, until the Atatürk Dam, inventorying them by means of photographs and maps, and to map all the important buildings.

2. GEOLOGY OF THE REGION

The whole area extending to the northwest of Urfa consists of horizontally bedded, neritic, Eocene limestones, more than 400 m thick. Miocene - Lower Miocene neritic limestones unconformably overlie this formation, and are observed on the northern and southern parts of the region. All of these thick limestones have been settled on the shelf parts of Neo Tethys. The southern part of Neo Tethys, which started to close in late Cretaceous, caused compression between the Arabian and Anatolian plates. This compressive tectonic lasting intensively from Cretaceous to Late Miocene has been the main factor for the current formation of the region and the faults observed in the area. Digging and working this soft stone, locally strongly fractured, is easy [Ulu, 2002; Yesilnacar et al., 1998].

3. FINDINGS AND RESULTS

We carried out three different explorations in the area and, as a preliminary result, a total of 97 different rock dwellings were identified and inventoried, with 42 of them surveyed and mapped. In the following, the area of study is decribed in four different sectors, starting from the south.

3.1 Between Birecik Dam and Halfeti

Only a few small cave dwellings have been identified in this area mostly due to the lack of vertical limestone cliffs, which are the only landscape formations where rock settlements were excavated. Nevertheless, towards the south of Halfeti three small cave dwellings were found and surveyed.

3.2 Around Halfeti

During the first and third seasons' of work we identified 22 cave dwellings in and around Halfeti. At Degirmen Pass inside Halfeti, in addition to 2-3 small rock dwellings, we surveyed a 159 m long water tunnel and a natural cave that is currently being used as an animal shelter. A small dwelling, located on the western shore of Halfeti, was also mapped during the first study. The next cave dwelling in this area was named "The King's Daughter Cave" in the legends, on the western shore of River Euphrates. This complex, which consists of three stories and five separate caves, is one of the most important rock dwellings in the area. 17 cave dwellings have been surveyed and mapped on the southern shore of Savasan Village, situated 2 km north of Halfeti. The forms and locations of those structures seem to outline its use as a small cave village.

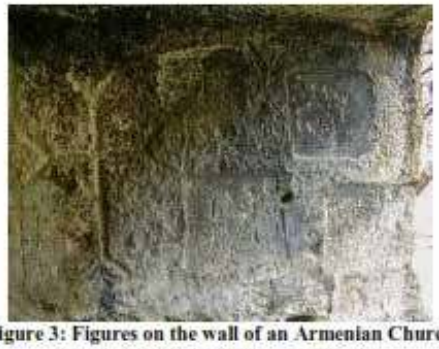

Figure 3: Figures on the wall of an Armenian Church at Savasan Village (Photo A. Yamac)

Figure 4: Rumkale (Hromgla) Peninsula, with the Euphrates flowing on the left of the photo (Photo A. Yamac)

The most important structure among these rock dwellings was a small Armenian church carved in the rock. This structure, the walls of which were covered with crosses

Figure 5: Rock dwelling localities between the villages of Gumuskaya and Kizilin (Google Earth)

(Fig. 3) and Armenian writings, may probably be dated to the 13th century, when Rumkale (Hromgla), located on the eastern shore of Euphrates River, was the seat of the reunified Armenian Church from 1203 until its capture by Mamluks in 1293 [Stewart, 2006] (Fig. 4). Rumkale, named as "Hromgla" in ancient scripts, is now on a peninsula. The remaining structures of this castle, the name of which is mentioned even in Assyrian scripts, are mostly dated to Roman and Byzantium periods. There are tens of other rock dwellings around this structure, not yet surveyed and inventoried due to continuing archaeological excavations and restorations in the area.

3.3 South of Çiftekoz Village

There are tens of rock dwellings on both rocky walls of the River Euphrates in this region, which lies inside the city of Gaziantep. The only mode of transport to the area is by the river. A reconnaissance trip was organized to this region during the third study. Twenty-eight different rock dwellings, many of them multi-storied, were identified and marked with GPS during this study. This region will be further investigated.

3.4 Between the villages of Kızılin and Gümüşkaya

The first season of work began in this region, with the rationale that this 1.5 km-long part has the densest population of rock dwellings (Fig. 5). Rock dwellings were identified at 30 different locations. Although some of these were single dwellings, in many other cases tens of dwellings are clustered together. Multi-story, multi-chamber structures that were all church/monastery complexes were identified and surveyed at three different locations. No significant rock structure was found under water during the divings in various points.

The most important rock complex in the area is a structure located on the southern shore of the River Euphrates. Named as Kizilin Monastery (F 11 in Fig. 5) this structure has tens of rooms spread over six stories, consists of a large church at the top floor, and many rooms and common areas in the others (Figs. 6 and 8). Another rock

structure complex on the River Goksu, which meets the Euphrates, consists of tens of structures dug side by side. These old rock dwellings are situated on a E-W direction and lined up on a rocky cliff; they are probably Roman tombs (EK 3 in Fig. 5). Gelin Cave (F 21 in Fig. 5), on the northern shore of the River Euphrates, near Kizilin Village is another important church / monastery complex with several rooms on two stories (Fig. 7). The old, rock dwelling village of Kızılin lies below the new houses of the village. A small part of this 18 different single-room rock structures within the Euphrates coast was mapped to constitute an example for an ancient cave dwelling village (F 22 in Fig. 5).

Figure 6: Kizilin Monastery F 11 (Photo A. Yamac)

Figure 7: Gelin Cave on the shores of Kizilin Village (F21 in Fig. 5) (Photo A. Yamac)

4. PLANNED SURVEYS

We had been informed that between Halfeti and Gümüskaya villages there are more areas with rock dwellings, not yet investigated. The caves in the Karasu Canyon and the dwellings in Yenikoy are the fairly important ones among these. We are planning to investigate all the cave dwellings on the River Euphrates from Halfeti to the village of Killik. An inventory book that includes all the cave dwellings in this region will be published after this project.

5.CONCLUSION

In our opinion, a study that will reveal the cultural and historical value of the Halfeti region, in addition to its touristic value, will make a significant economic contribution to the region. These historical structures, with various rock dwelling churches or monasteries are an important part of the historical heritage of the Gaziantep, Urfa and Adiyaman provinces which reach beyond ages.

6. REFERENCES

Stewart A. 2006 – Hromgla. *In:* A.V. Murray (Ed.) - *The Crusades: An Encyclopaedia*, vol. II, p. 607. Oxford

Ulu U. 2002 - Geological Map of Hatay, Ankara, MTA.

Yesilnacar M. I., Bilgin A, Cetin H & Aciker S. M. 1998 - Suruc (S.Urfa) Kuzeydoğusunun Jeolojik ve Petrografik Incelenmesi. *Harran Universitesi GAP 2. Muhendislik Kongresi*, p. 174-181, Urfa.

Figure 8: Kizilin Monastery plan and profile of level 6 (Survey L. Makrostergios)

7.ACKNOWLEDGEMENT

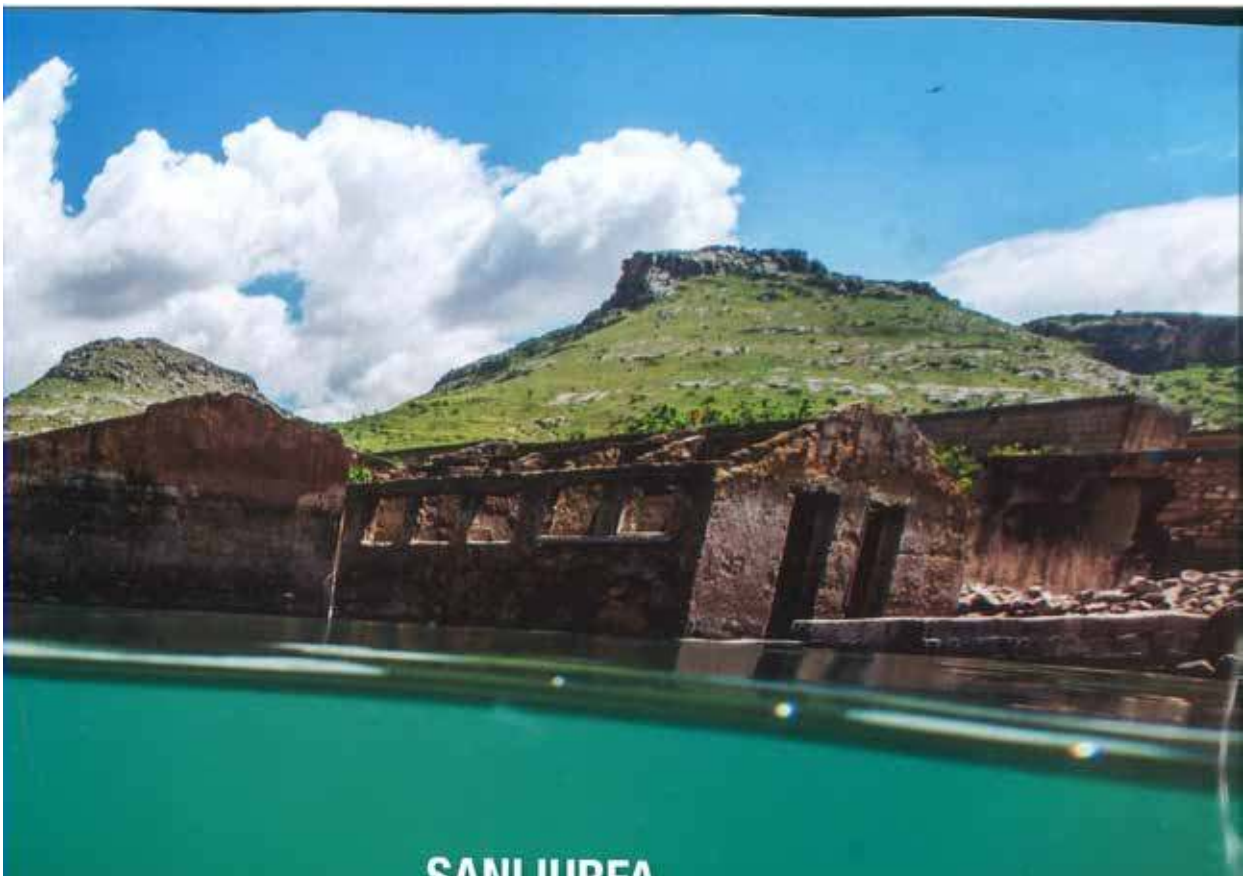
As the members of OBRUK Cave Research Group, we express our thankfulness to our friends Alexey Zhalov, Konstantin Stoichkov and Lampros Makrostergios for their dedicated attitudes and extraordinary efforts during the third field trip.

Ek 3: ATLAS Dergisi Eylül 2013 sayısında yayımlanan yazımız

Halfeti kasabasının hemen güneyindeki Çekem Mahallesi de Birecik Baraj Gölü'nün boğduğu onlarca yerleşimden biri. Sualtında kalmış mezarlar ve evler buradan geçip gitmiş hayatların anısını yaşatıyor.

ŞANLIURFA

Sualtında Halfeti

Birecik Barajı'nın 2000 yılında hizmete girmesiyle Fırat kabarmış ve çevresini suya boğmuştu. OBRUK Mağara Araştırma Grubu da, Şanlıurfa'ya bağlı Halfeti ilçe merkezi ile Adıyaman'a bağlı Gümüşkaya köyü arasında sualtında kalmış kaya yerleşimlerine dalışlar yaparak onların envanterini çıkarıyor; tarihi mirasın unutulup yok olmasını önlemeye çalışıyor.

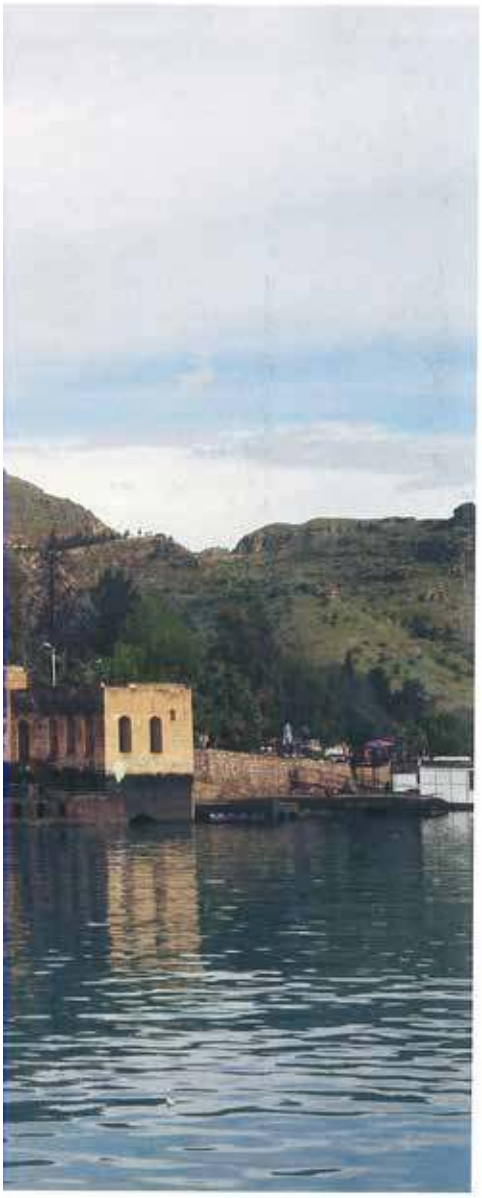
YAZI: ALİ YAMAÇ / FOTOĞRAFLAR: ALİ ETHEM KESKİN

Birecik Barajı'nın 2000 yılında su tutmaya başlamasıyla Halfeti kasabasının bir bölümü sualtında kaldı. Baraj gölünün kıyısındaki yerleşim, çehresi değişen coğrafyayı tanımaya gelen çok sayıda ziyaretçiyi kendine çekiyor. Mevsimsel olarak ve barajdan salınan su miktarına göre su seviyesi birkaç metre değişebiliyor. Bu farklılıklar Halfeti Camii'nin duvarlarındaki izlerden de kolaylıkla görülebiliyor.

Yarısından fazlası sulara gömülmüş bir eyvandan Ali Ethem Keskin'in regülatöründen yükselen hava kabarcıkları yüzeye çıkıyordu. Büyük olasılıkla şu anda dünyada daha önce hiç yapılmamış bir dalış gerçekleştiriyordu. "Sualtında kalmış yeraltı yapılarına dalmak" bugüne dek hiç denenmemişti. OBRUK grubu olarak amacımız, Halfeti ilçesinde Birecik Baraj Gölü'ne gömülmüş gizemli tarihi yapıları araştırmak ve belgelemek. İşimiz zor, ayrıca artık sulara teslim olmuş bu mekânlara dalmak biraz da hüzünlü...

Üç tarafı kapalı ve üstü tonozlu, diğer tarafı ise avluya açılan eyvanlara Orta Asya'dan Anadolu'ya geniş bir coğrafyada rastlanıyor. Artuklular tarafından yaygın olarak kullanılan, Mardin ve Şanlıurfa'da sıkça rastlanan eyvanların sualtında kalmış bir örneğine dalış yapmak insanda farklı duygular uyandırıyor. Adıyaman'a bağlı Gümüşkaya köyünün tam karşısında, Fırat Nehri'nin güney sahilinde bulunan yapının görülebilen üst kısmında sadece üç adet niş mevcut. Geri kalanı ise Birecik Baraj Gölü'nün sularına gömülmüş durumda. Biz, sualtında kalan kısmında neler olabileceğini düşünürken Ali Ethem'in hava kabarcıkları eyvanın

arka duvarının karanlığına doğru kayboluyor. Herhalde yapının arka duvarının dibinde neler olduğunu araştırıyor.

OBRUK Mağara Araştırma Grubu olarak bu kez farklı bir çalışma içindeyiz. Grubumuz daha önce Ayasofya, Topkapı Sarayı, Hasankeyf ve Gaziantep yeraltı yapılarında da envanter çalışmaları yapmıştı; bunların bir kısmı Atlas'ta da yayımlanmıştı. Bu yıl başladığımız proje çerçevesinde ise Şanlıurfa'nın Halfeti ilçe merkezinden Gümüşkaya köyüne dek, Birecik Baraj Gölü'nün kuzeyindeki tüm kaya yerleşimlerinin envanterini çıkarıyoruz. Bu projemiz Fırat Nehri üzerindeki

Halfeti merkezin karşı kıyısında bulunan höyüğün açığındaki su deposu, baraj gölüne batmış durumda. Yörenin engin tarihinin izlerini taşıyan höyük de artık bir adacığa dönüşmüş (en üstte). Çekem'in tarihi mezarlığı baraj sularının altında artık sessiz bir dünyanın parçası. Oysa bir zamanlar sık sık ziyaret edilir, bağlar bahçeler arasından geçilerek, patikalar izlenerek ona ulaşılırdı (üstte).

35 kilometrelik bir hatta hem karada hem de Birecik Baraj Gölü'nün sualtında bıraktığı kısımlarda sürdürülüyor.

Bu bölgede Fırat Nehri kireçtaşları içinden akıyor. Yaklaşık 45 milyon yıl önce çökelen bu işlenmesi kolay kireçtaşı duvarlarına tarih boyunca yüzlerce yapı oyuldu. Gaziantep'teki Çiftekoz, Şanlıurfa'daki Yeniköy, Killik, Kurttepe gibi köylerin civarında yan yana onlarca yerleşim mevcut. Bu yapıların önemli kısmı ise Adıyaman'ın Kızılin ile Gümüşkaya köyleri arasında yer alıyor.

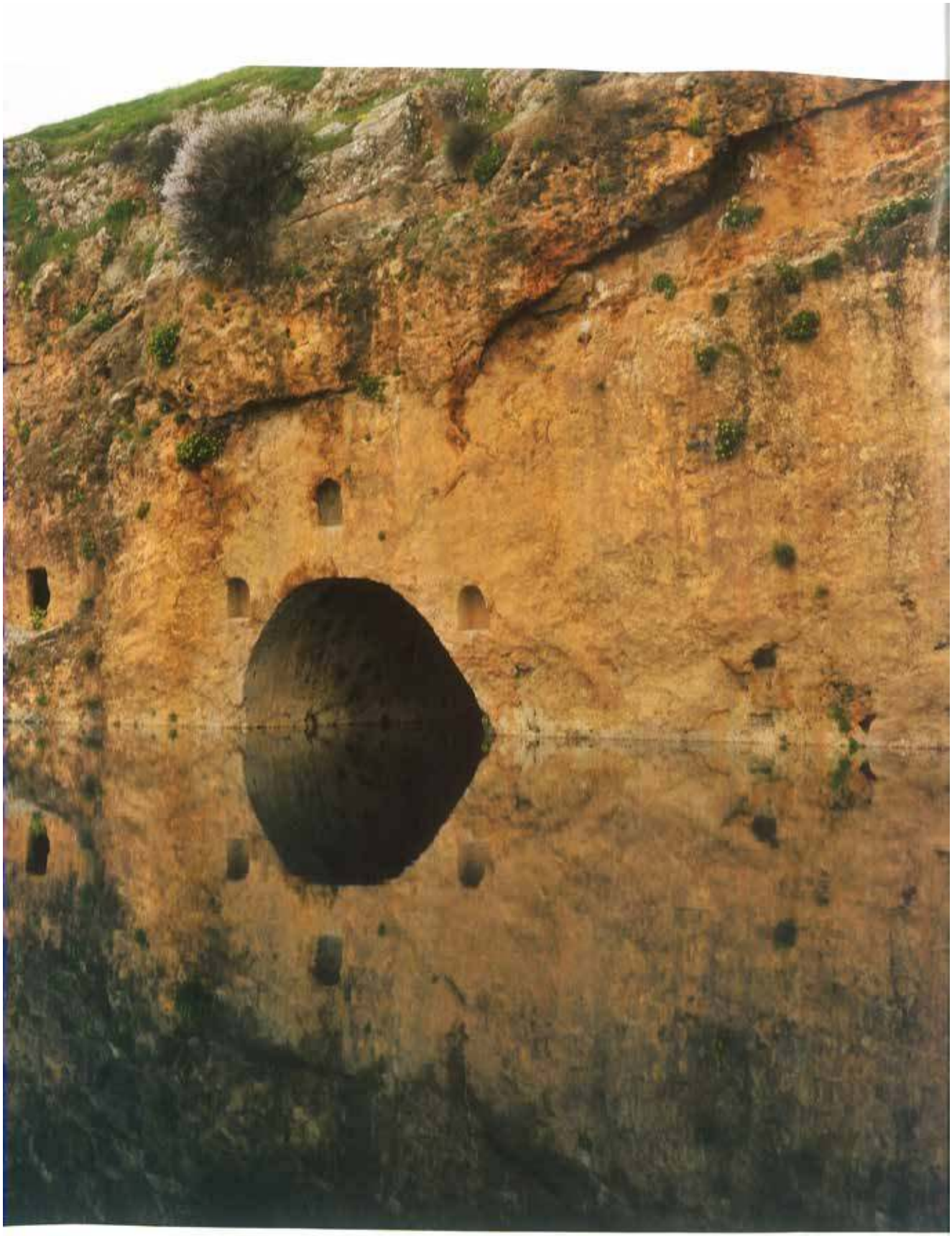
Çalışmaya, Fırat'ın kuzey sahilinde yer alan Kızılin'den başladık. Halfeti'de Kızılin'e araç geçirip geçiremeyeceğimizi, eğer geçiremeyeceksek Killik köyünde bir motor olup olmadığını sorduk. "Killik köyünden karşı sahile feribot var" yanıtını aldık. Ertesi gün köyün sahilinde Müslüm'ün Halfeti'de yapılmış "feribotunu" ve onu çeken ufacık sandalı görünce doğrusu biraz şaşırdık. Bu garip "feribot"a bakıp "Bu araçtan suya düşen araç oldu mu hiç" diye sorduğumda Müslüm, "Bir traktör düştü ama su sığdı, çıkarttık" diye cevaplıyor.

Kazasız bir "feribot" seferinin ardından Kızılin köyüne ulaşıyor ve Abuzer'in teknesiyle Gümüşkaya köyüne dek sürecek ön araştırmamıza başlıyoruz. Üç günlük çalışmada 22 farklı noktada toplam 105 kaya yerleşimi tespit ediyoruz. Bunların arasında en az üçünün kilise veya manastır olma ihtimali var. Araştırılan her yapı önce GPS ile işaretleniyor, ardından ölçülüyor ve rölövesi çiziliyor. Tüm bu işlemlerin ardından haritada yeri işaretleniyor. Dik duvarlarda bulunan ve ulaşılması güç olanlar ise bir sonraki sefere bırakılıyor. Gümüşkaya köyünden Halfeti'ye kadar Fırat Nehri'nin her iki sahilinde yer alan tüm kaya yerleşimlerini 2014 yılı sonuna dek envanterlemeyi planlıyoruz.

Kızılin ile Gümüşkaya köyleri arasındaki ön araştırmamızı tamamladıktan sonra güneye, Halfeti'ye geçiyoruz. Halfeti ilçe merkezi, yapılarının bir kısmını baraj gölünün sularına kaptırmış çok eski bir yerleşim. Orijinal mimari dokusu kesme taştan, iki katlı ve bahçeli evlerden oluşan Halfeti son yıllarda birçok diğer sorunun dışında kaçak ve çarpık yapılaşmayla da mücadele ediyor.

OBRUK Mağara Araştırma Grubu, Birecik Baraj Gölü'nün altında kalan kaya yerleşimlerinin envanterini çıkarmayı sürdürüyor. Ekibin çalışma alanı Halfeti ilçe merkezinden başlayıp Adıyaman'ın Gümüşkaya köyüne kadar uzanıyor. Köyün hemen dışında, Fırat'ın güney sahilinde, neredeyse tamamen sualtında kalan eyvan da envantere giren yapılardan.

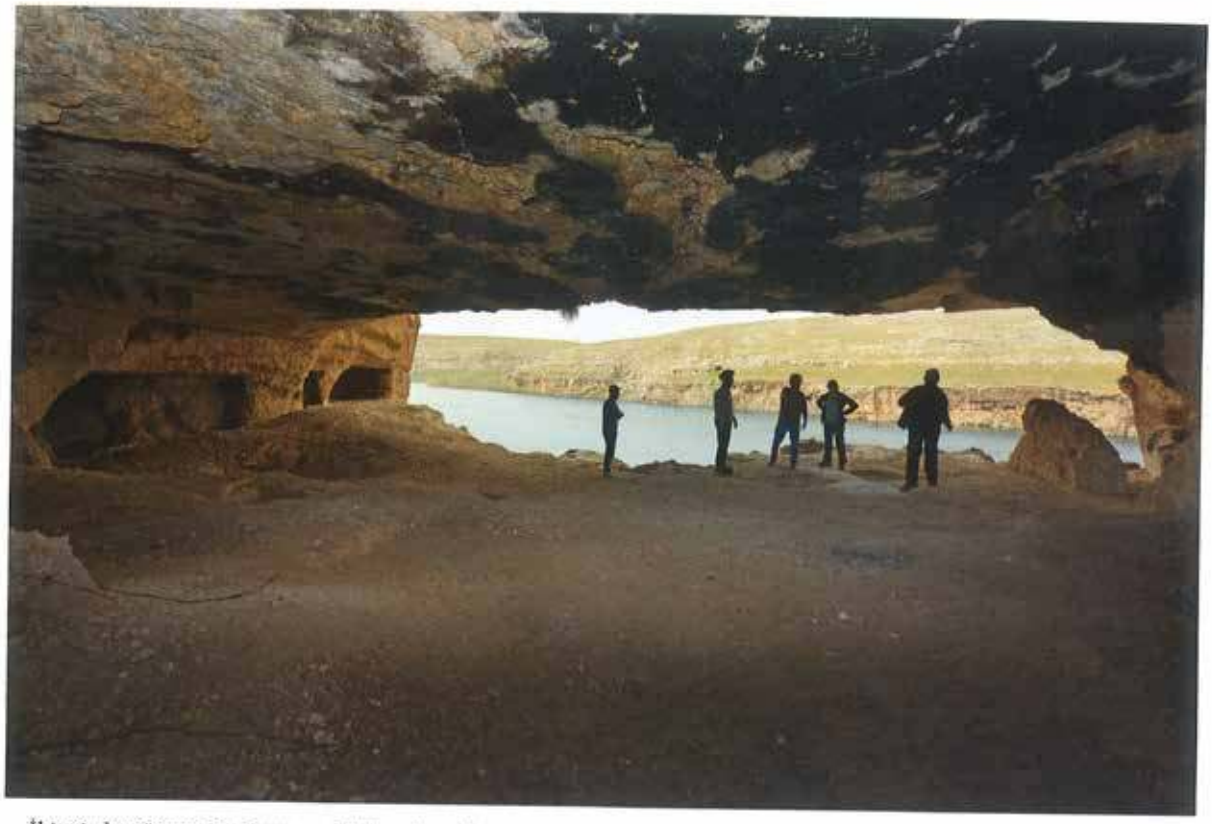

Fırat'ın Kalesi

Rumkale, Halfeti ilçe merkezinin yakınında, Fırat Nehri'nin batı kıyısında yükselen sarp bir kayalıkta bulunuyor.

Fırat Nehri, Güneydoğu Anadolu'da işlenmesi kolay kireçtaşları içinden akıyor. İnsanoğlu tarih boyunca elverişli bölgelerde kayalara yerleşimler oydu ve yüzlerce yıl bunların içinde yaşadı. Halfeti'nin kuzeyinde, Adıyaman-Besni'ye bağlı Kızılin köyü yakınında, Fırat kıyısında, kayaya oyulmuş büyük bir yapı bulunuyor. Yapının üst katına yine kayaların içine açılmış bacalardan tırmanılarak ulaşılıyor.

İkinci durağımız ise Savaşan köyü camisiydi. Yan duvarları ve demir parmaklıklı pencereler olduğu gibi duruyordu ama yapının ön cephesi tamamen yıkılmıştı. Biz de buradan caminin içine girdik. Tatlı su midyelerinin yavaş yavaş duvarları kaplamaya başladığını ve ufak balıkların bu mekânı yuva olarak benimsediğini gördük. Yapılar artık başka canlılara mesken olmuştu.

Bu dalıştaki son durağımız ise 14 metre derinlikteki ilkokul binasıydı. Derinlere doğru indikçe ışık azaldı. Artık birbirimizi ancak fenerler sayesinde görebiliyorduk. Dibi kaplayan kahverengi su bitkileri adeta Akdeniz makilerini andırıyordu. İlkokul binası bu bitkilerle tamamen örtülmüştü, onların boş bıraktığı alanlar ise midyelerin hükmü altındaydı. Bir süre daha okulun etrafında dolaştıktan sonra 45 dakika süren dalışımızı sonlandırarak yüzeye çıktık..."

Fırat Nehri üzerinde sayısız eski ve yeni yerleşimin sonunu hazırlayan barajların hikâyesi 1965 yılında başladı. Tam 10 yıl sonra, 1975 yılında tamamlanabilen ilk baraj Keban'dı. Ardından baraj inşaatlarının temposu arttı. Keban'dan sonra Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış barajları inşa edildi. Artık bir sonraki barajın gölü, neredeyse bir önceki barajın duvarına dek uzanıyordu. Türkiye'deki uzunluğu yaklaşık 1.260 kilometre olan Fırat Nehri'nin bugün sadece üçte biri doğal akışında, geri kalan kısmı ise baraj gölleri haline geldi.

Fırat üzerinde inşa edilen bu beş ana barajın gölleri, yüzlerce köyü ve antik yerleşimi sular altında bıraktı. Sadece Birecik'in kuzeyinde Kavaklı, Çekem, Erenköy, Kamışlı gibi onlarca köy sualtında kaldı. Barajlar su tutmaya başlamadan önce birçok antik yerleşimde kurtarma kazısı yapılmasına karşın kaybettiğimiz tarihsel mirasın boyutlarını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Örneğin, Adıyaman'da bulunan ve Türkiye'nin en büyük höyüklerinden birisi olan Samsat Höyüğü daha Bizans katmanı kazılırken Atatürk Barajı'nın sularına gömüldü. Gritille, Tilbeş Höyük, Kurban Höyük, Zeugma gibi Anadolu arkeolojisi için büyük öneme sahip onlarca arkeolojik yerleşim barajların suları altında kaldı.

Savaşan köyünün camisine dalan OBRUK ekibi, bulunduğu yerden caminin suüstünde kalan minaresini belli belirsiz görüyordu.

Birecik Barajı'nın suları Halfeti'yi 10 yıl içinde Güneydoğu Anadolu'nun turizm merkezi haline getirince yoğun ilgiye hazırlıksız yakalanan ilçede lokantalardan konaklama yerlerine genel bir plansızlık hâkim. Halfeti sahili su üzerinde yüzen duba restoranlarla, küçük liman ise tur tekneleriyle dolmuş durumda ve yöre halkı günü kurtarma gayreti içinde.

Halfeti'nin 3,5 kilometre kuzeyinde, yine Birecik Baraj Gölü'nün suları altında kalmış Savaşan köyü ve civarındaki diğer kaya yapılarını araştıracağız. Köyün güney sahilinde yan yana sıralanmış, çoğu ufak ama oldukça ilginç 17 kaya yerleşimini ölçüp rölöve alıyoruz. Bu yapılar içinde sadece ikisi sahildeki çay bahçesi tarafından turistik amaçla kullanılıyor. Kayalara oyulmuş bu yapıların doğru bir şekilde tarihlenmesi neredeyse imkânsız. Anadolu'nun birçok yerine dağılmış olan tüm yeraltı yapılarında aynı sorunla karşı karşıyayız. Hasankeyf'te, Gaziantep ve Şanlıurfa'daki diğer örneklerde olduğu gibi burada da kaya yerleşimleri yüzlerce yıldır kesintisiz olarak kullanılageldiği için ilk yapılış tarihlerini tespit etmek pek mümkün değil. Öte yandan, burada kayalara oyulmuş küçük bir Ermeni kilisesi, işleme ve yazıtlarıyla yapım tarihi için ufak da olsa bir ipucu veriyor.

Biz yüzeydeki mağaralarda rölöve çalışmalarımızı sürdürürken Ali Ethem Keskin ve Doruk Dündar sualtında kalan yapıları araştırmak için dalışa başlıyor. Bir saat kadar sonra yüzeye çıktıklarında Ali Ethem dalışı şöyle özetliyor:

"Dalıştan önce kafamızda bazı sorular vardı ve bunların en önemlisi sualtındaki görüş mesafesiydi. Yüzeyden dipteki görüş mesafesini tam olarak kestiremiyorduk. Dalış süresince birbirimize yakın yüzmeye karar verdik, 1000 lümen gücündeki fenerlerimiz birbirimizi bulmamıza yardımcı olacaktı. Buna rağmen dipte birbirimizi kaybedersek en fazla bir dakika aranıp yüzeye çıkacak ve yeniden dalacaktık. Suyun sıcaklığının 10 derece civarında olacağını bildiğimiz için tedbirli gelmiş, en kalın dalış elbiselerimizi getirmiştik.

Baraj kapakları açıldığı için su seviyesi düşmüştü ama dip akıntısı yüzünden Savaşan köyü civarında su bulanıklaşmıştı ve görüş mesafesi sadece birkaç metreydi. Dalışa kıyıdaki duvarda yer alan ilk mağaradan başladık. Böylece ortama alışıp daha sonra derinlere doğru inecektik. İnsanların yüzyıllar boyu yaşadığı bu mağaralarda yüzerek dolaşmak çok tuhaftı. Kayalara oyulmuş odalar ve duvarlardaki nişler çok ilginçti. Bir odadan diğerine geçerken bir anda karşımıza değirmen taşı çıktı. O an bu evlerde yaşamış insanları düşündüm. Birçok neslin gelip geçtiği bu yapılarda dalış yapmak bizi hüzünlendiriyordu.

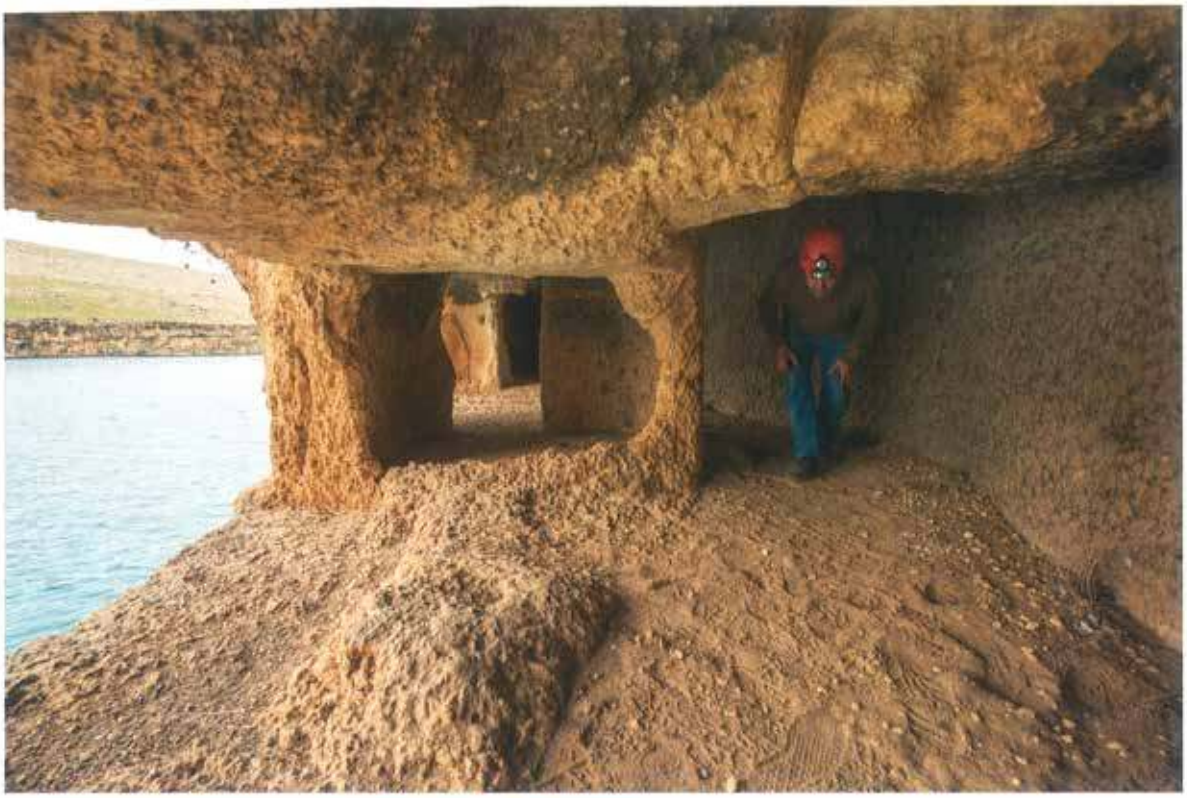
Halfeti Camii, Birecik Barajı'nın sularının alıp götürdüğü tarihi eserlerden (üstte). Savaşan köyünde kayalara oyulmuş mağaralardan biri geçmişte değirmen olarak kullanılıyordu. Yaz aylarında suların alçalmasıyla birlikte bu mağaranın üst kısımları da açığa çıkıyor (altta).

Birecik Barajı'nın 2000 yılında su tutmaya başlamasının ardından nehrin seviyesi 60 metre civarında yükseldi ve sayısını dahi bilemediğimiz yüzlerce kaya yerleşimi de sualtında kaldı. ODTÜ-TAÇDAM gibi projelerle baraj gölleri altında kalan antik yerleşimlerin bir kısmı kazıldı veya en azından envanterlendi ama kayalara oyulmuş yapılar hiçbir zaman araştırılmadı.

Görünüşe göre Fırat Nehri üzerinde inşa edilen bu barajlar sadece yörede "fark" denilen balık türüne yaramış. Balığın bilimsel adı *Barbus esocinus*. Fırat Nehri'nin farklı yerlerinde "cero" ya da "manyar" olarak da tanınan bu devasa balık, baraj göllerinin oluşmasından sonra daha da büyümüş. Yöredeki balıkçılar, sualtında kalan yapıların ve ağaçların artık eskisi gibi rahatça ağ atılmasına engel olduğunu söylüyor. Balıkçılar, eskiden 100 kilogramlıklarına bile rastlanan bu balığın artık derinlere kaçtığını ve daha da irileştiğini anlatıyor.

Savaşan köyündeki çalışmamızı tamamladıktan sonra buranın tam karşısında, Fırat'ın batı duvarında yer alan Rumkale'nin sualtı ve suüstü mağaralarındayız. Rumkale, nehrin bu kısmının en önemli tarihsel varlığı. Antik kaynaklarda "Hromgla" olarak da isimlendirilen bu kale şimdi bir yarımada üzerinde. Asur yazıtlarında bile adından bahsedilen kalenin şu anki yapıları genellikle Roma ve Bizans dönemine tarihleniyor. Birinci Haçlı Seferi sırasında ele geçirilen ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun yönetimine geçen Rumkale'nin ilginç bir tarihi var. Kale 1203 yılından Memlukler tarafından alındığı 1293 yılına dek geçen 90 yıl boyunca Birleşik Ermeni Kilisesi'nin merkeziydi. Bu dönemde kalede bulunan yazıcılar Ermeni tarihinin en güzel dini eserlerini kaleme aldı ve resimledi. Bunlar arasında yer alan ve isminin Toros Roslin olduğunu bildiğimiz bir ressam ise diğerlerinin arasında çok özel bir yere sahip. Bugün bilinen sadece 12 eseri olan Toros Roslin, ortaçağ Ermeni dini resminin en büyük ustası olarak kabul ediliyor. Erivan Müzesi'nde bulunan 1256 tarihli "Zeytun İncili" ile ABD'de Walters Art Museum'da sergilenen 1262

Gümüşkaya köyü yakınlarında kayalara oyulmuş antik yol, yine kayalara oyulmuş evlere ve Fırat kıyısına çıkıyor.

ATLAS KARTOGRAFYA SERVİSİ

tarihli "Sebastia İncili", Toros Roslin'in bu kalede yaşarken resimlediği en önemli eserler arasında.

Rumkale'de kazı ve restorasyon çalışmaları yakın bir tarihte başladı. Kalenin yamaçlarında bulunan yerleşimler ise henüz incelenemeden Birecik Barajı'nın sularına kurban edildi. Etkileyici mimarisiyle zamana, onca savaşa, hatta baraj gölüne göğüs geren kale bugün hâlâ sapasağlam yerinde durmaya devam ediyor ve geç kalmış bir ilgiyi hak ediyor.

Daha önceleri sadece Halfeti'den, o da motorla gidilebilen bu yapıya artık batıdan açılan bir karayoluyla da ulaşılabiliyor. Rumkale'nin önündeki küçük koy ise derme çatma yapılarıyla artık bir tur teknesi barınağı haline gelmiş. Yurdumuzda sıkça rastlanan turizm krizi ve plansız yatırımlar Halfeti, Rumkale ve Savaşan köyünü ciddi şekilde etkilemiş durumda. Halbuki bazı basit düzenlemeler ve planlı bir korumayla bu bölge gelecekte Güneydoğu Anadolu'nun turizm cenneti olabilir. OBRUK Mağara Araştırma Grubu olarak bu değerlerin, şimdi envanterlemeye çalıştığımız eserlerle aynı akıbete uğramamasını diliyoruz ■

